

SZEGEDI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

SZERKESZTI:

BIBÓ ISTVÁN, EREKY ISTVÁN, KOGUTOWICZ KÁROLY, TÓTH KÁROLY

II. KÖTET.

**A PRIMITIV EMBER
VILÁGA.**

IRTA:

Dr. BIBÓ ISTVÁN.

XB 57124

SZEGED, 1927.

X 45453

A PRIMITIV EMBER VILÁGA.

IRTA:

Dr. BIBÓ ISTVÁN.

SZEGED, 1927.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000591922

X 4 5 4 6 3

Az ethnologia története és módszere.

A primitív ember világával és a miénktől különböző, kevésbé komplikált kulturájú népekkel ma már külön, öncélú tudomány foglalkozik. Ez a tudomány, az *ethnologia*. Az idegen, kulturálatlan vagy kevésbé kulturált népek ismerete hosszú időken át valamely más tudomány, a történet, a földrajz, az anthropologia többé-kevésbé fontos részleteként tárgyaltatott. Így történt ez az ókortól kezdve (Herodotos, Hippokrates, Tacitus és Strabó útján) szinte az egész XIX-ik századon át, amikor kiváló földrajztudósok és anthropologusok (Peschel, Ratzel, Theodor Waitz) a primitív emberrel igen behatóan foglalkoztak ugyan, de mindig a saját tudományuk keretében. Közben a primitív népekről szóló ismeretek filozófiai álláspontok érdekében használtattak ki és a filozófia mintájára járt el a XIX. század elején megkonstruált új tudomány, a szociologia is. A primitív ember megítélésére vonatkozó utóbbi álláspontok, akár a szociológiával kapcsolatban lévők, amilyenek Spencer, Comte, Bachofen és Morgan teoriái, akár pedig a kulturák kezdetére vonatkozó önálló filozófiai nézetek, amilyenek Montaigne, Hobbes, Locke, Condorcet, Rousseau, Schiller fölfogása, bizonyos összefüggésben vannak egymással. Általában abból indulnak ki, hogy a primitív ember értelmi tekintetben hátramaradt, a kulturált pedig fokozottan fejlettebb. A primitív ember hozzátapad a konkrét, reális dolgokhoz, rabja a természeti viszonyoknak. Évvel szemben a kulturált ember értelmisége absztraktabb jellegű, nem tapad annyira a konkrét, reális dolgokhoz, kevésbé rabja a természeti viszonyoknak. A továbbiakban azután eltérnek egymástól a fokozatos fejlődés hivei. Egyrészt szembeállítja a kulturált ember absztrakciókban, tehát par excellence értelmi funkciókban gazdagabb világát a primitívek

világával s az értelmi ellentéteket átjátsza az erkölcs terére is. A kulturált ember fölfogását idealisztikusabbnak, a primitív emberét realiztikusabbnak nyilvánítják, ha nem többet, annyit legalább is föltételezvé, hogy a kulturált ember amint értelmi téren, úgy erkölcsiében is fokozatosan gazdagabb. A primitívekkel szemben való erkölcsi pesszimizmusnak ma is akad képviselője: Karl Bücher, az *Arbeit und Rhythmus* szerzője. Evvel az állásponttal szemben a filozofusok mondhatni mind, Montaigne-től kezdve Rousseau-ig (Hobbes kivéve, aki a társadalom kezdeteire a *bellum omnium contra omnes* helyezi) a primitívekkel szemben az erkölcsi optimizmus álláspontjára helyezkednek. A primitív ember szerintök békés, jámbor, szelid egyszerűségben él s erkölcsseit legfeljebb a kulturált népekkel való érintkezés, azok beavatkozása, hódításvágya rontja meg. Mindezekre a filozofémákra általában jellemző, hogy rendszerint akkor keletkeztek, amikor nagy háborúk, vagy más nagy anyagi és erkölcsi összeomlás után megingott a kultúra értékében való hit, például Montaigne és Rousseau idejében.

Amíg a XIX-ik századig a primitív ember megítélésére a filozófiai álláspontok voltak az irányadók, a XIX-ik század első felében a szociológiához kapcsolódó nézetek jutottak uralomra. Még a XIX. század végén is Comte, Spencer, Bachofen és Morgan nevével visszhangzottak a primitív emberről szóló kutatások, pedig az ethnologia tudománya ekkor már kezd kibontakozni alantas helyzetéből, míg végre teljesen önálló tudomány gyanánt szerepelhet.

E. B. Tylor volt az ethnologia tudományának tulajdonképeni megalapítója, amikor *Primitive Culture* c. munkájában (1871.) a primitív kulturákat mint az emberi szellem megnyilatkozását vette vizsgálat alá. Ő volt az első, aki a primitívek világára nézve már határozott törvényszerűségeket igyekezett megállapítani s tőle származik az a fölfogás, mely szerint a primitív ember az összes jelenségeket lelkesíti, azaz magához hasonlóan lelki tulajdonságokkal ruházza fel (anima = lélek; innen animizmus). Az ő és mások kezdeményezésére (Angliában Spencer, Lübock, Max Müller, Németországban a Grimm testvérek, Lazarus, Steinthal, Mannhardt) igen különböző szempontok alapján ugyan, de óriási adathalmaz gyűlt fel nem csupán a primitív, hanem a fejlet-

tebb kulturák kezdetleges viszonyaira nézve is s a folklore (néphagyományi) gyűjtéseket szinte a végletekig sokasították a primitívekre vonatkozó újabb kutatások, felfedező utazók adatai. De csak *Bastian* megállapításaiban találunk olyan törvényszerűséget, amely méltóan csatlakozik Tylor felfogásához, amikor teljesen Tylor szellemében kimondotta azt, hogy az emberi gondolkodás alapjában mindenütt azonos és ugyanakkor keresni kezdte a primitív népek szokásaiban *a gondolkodás elemi kifejezéseit* (Elementargedanke, Völkergedanke).

Tylor kezdeményezésétől azonban 25 esztendőnek kellett eltelnie, mire a primitív emberről szóló felfogásokban Tylor és Bastian szempontjai a szociológiai iskola teoriáival szemben uralomra jutottak. Ernst Grosse volt az, akinek „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft“ című munkájában (1896.) sikerült megdöntenie az uralkodó szociológiai iskola (Bachofen, Morgan) azon állítását, mely szerint a ma általánosabb patriarcha családszervezetet meg kellett előznie a matriarchális családformának, ahol nem az apa, hanem az anya állott a primitív család középpontjában és az öröklés is női ágon történt. Grosse megállapította, hogy a matriarcha családszervezetben élő népek mind földművelést űznek és sem a halászszerzés, sem az állattenyésztő népek a matriarchális formációt nem ismerik, hanem patriarchális formák között élnek. Grosse evvel a megállapításával azt a szociológusok részéről hangoztatott nézetet, hogy az ősidők elején nemi tekintetben promiscuitast kell föltételeznünk, megdöntötte, igazat szolgáltatva a finn Westermarcknak, aki *The History of Human Marriage* című munkájában (1891.) kimutatta, hogy ép a legelmaradtabb törzsek monogamiában élnek. Grosse ráirányította a figyelmet arra is, hogy az egyes kulturviszonyok az egyes törzsekön belől a legszorosabb összefüggésben vannak egymással: kölcsönösen *hatnak egymásra*. „Előző kutatók csak kívülről jövő hatásokat figyeltek meg, de hogy ugyanazon ember kulturkészségei egymás közt is átalakító befolyással lehetnek egymásra, e föltevésre senki sem gondolt.“¹⁾

¹⁾ Solymossy Sándor: Az ethnologia tárgyköre és módszere. Ethnographia 1926. 1. szám 5. l. V. ö. W. Schmidt und W. Köppers. Völker und Kulturen. Erster Teil. Gesellschaft und Wirtschaft der Völker. Regensburg, 1925. 306. l.

„Halász-vadász” fokon különböző lesz a zsákmányszerzés módja, másfélék az eszközök, amint a törzs vándoréletű vagy telepes. Elütő lesz a kosmogoniája, felfogása a halálról, túlvilágról a helyhez kötött földművelő, mint a nomád pásztorkodó népeknek. Az új magyarázat helyességét különösen azok az esetek igazolják, ahol a földkerekség távol eső pontjain azonos fejlődést, szokásformákat találunk, ahol az egymástól elérés, kölcsönvétel lehetősége ki van zárva; ily esetekben két vagy több intern elemnek kell közösnek lennie mindama messze eső pontokon“.²⁾ A Grosse által megalapozott új ethnologiai gondolatnak azután Frobenius lett az első általános rendszerezője, amikor a különböző (vadász-halász, nomád-állattenyésztő, földművelő stb.) társadalmaknak eddigi kezdetleges, a folytonos fejlődés alapján álló, mind értékesebb *kulturfokokat* föltételező beosztását részben elvetve, ezek helyett nem az időben egymást fölváltó, hanem egymás mellett álló, egymástól független *kulturköröket* igyekezik megállapítani. A Grosse és Frobenius köré és mellé csoportosuló újabb német, angol és amerikai ethnologusok (Ankermann, Gräbner, Schmidt, Koppers, Boas, Foy és mások), az u. n. kulturtörténeti iskola egyfelől igyekezik az egyes föltételezett kulturkörök érvényességét az összes népi és kulturtörténeti adatokra kiterjeszteni, másfelől követeli az ethnologiai kutatási rend áttételét a fejlődési teoriákon (Spencer), empirisztikus lélektanon (Wundt) és szociologiai újabb álláspontokon (Durkheim) alapuló természettudományi gondolatkörből a szellem (történeti) tudományok körébe.

A földolgozások eredményei valóban meglepők s az új iskola irányában haladóknak az intern hasonlóságok, összefüggések alapján sikerült a különböző, inkább egymás mellett álló, mint időben egymást követő kulturköröket nagyjában megállapítani. Így különbözteti meg a kulturtörténeti iskola általánosságban a következő kulturköröket: 1. vadász-halász foglalkozást űző, eredetileg monogam kiscsaládokban élő, őállapotban lévő népek; 2. totemes (törzsjelvényes) patriarchalis kulturkör (magasabb fokú vadászatot űznek, ilyenek az észak-amerikai indiánok); 3. földművelő, matriarchalis jogú népek (ilyenek például a pápuák, egyes afrikai és előindiai népek);

²⁾ Solymossy Sándor: i. m. Ethnographia 1926. I. szám, 6. l.

4. állattenyésztő, nomád népek, akik patriarchalis nagycsaládokban élnek. Ilyenek az uraltáji török-tatár népek, a történelem előtti időkben pedig az indogermánok és a szemitohamiták. „Minden egyéb magasabb kulturát ez utóbbi három (2., 3., 4.)félbarbár fok *keveredése*, egymásba olvadása, jobban mondva egymás *főlé* keveredése hozott létre. Az alaptényezők többféle kombinációja alapján többfajta fejlett típus áll elő. Közöttük legszembeötlőbbek: *a szabad anyajogi* kulturkör, ősfészke: déli Ázsia, ahol a patriarchalis állattenyésztő elemek felolvadtak a földművelő benszülött elemekben s azt bonyolultabb társas szervezetté formálták, míg belőle végül a kasztrendszer állt elő. Vele szemben áll a *szabad apajogi* kulturtípus, hova egyes melaneziai és szudáni társas formákon kívül mindama népek tartoznak, melyek az európai államszervezeteket megteremtették“.)³⁾

Amint láthatjuk, ezek a felosztások is alapszemponként nagyrészt az emberi *foglalkozásokat* kombinálják a házassági formákkal. A földrajz, az anthropologia és a szociologia tudományában körében kialakult régebbi felosztások szintén vadász, nomád-pásztor, földművelő stb népekről beszélnek. Mégis az újabb álláspontot igen nagy távköz választja el a régi felfogástól, amely egyszerűen *leírja*, a legszembeötlőbb különbségek és hasonlóságok (a foglalkozások különbségei és hasonlóságai) alapján az egyes népcsoportokat, míg a kulturtörténeti fölfogás nem elégszik meg az ilyen egyszerű, a föltűnőség, a jellegzetesség alapján könnyen odavetett ítéletekkel, hanem az egyes csoportokon belől minden egyes kulturmozzanatra kiterjedő összefüggéseket keres. A kulturtörténeti iskola érdeme tehát az, hogy az ethnológiát kiemeli a *leíró* tudományok köréből s tovább víve Tylor és Bastian ezirányú kezdeményezéseit, az ethnologia tudományát szellemi és egyben törvénytudománnyá törekszik átalakítani.

Nagy kérdés azonban, lehetséges-e szellemtudományt konstruálni akként, hogy tisztán anyagi szempontok (amelyeknek úgy a foglalkozások, mint a társadalmi, házassági formációk) törvényszerűsége alapján igyekszünk megtalálni a velük összefüggő szellemi jelenségeket? A foglalkozások kidomborí-

³⁾ Solymossy i. m. Ethnographia 1926. 1. sz. 17. 1. Részletesen lásd Schmidt és Köppers nagy művét: Völker und Kulturen. Erster Teil.

tása magába rejti a természeti viszonyoknak s a természetnek hypostazálását, a társadalmi formák pedig a társadalmi rend s ezen át a társadalom előző fönnállását. Ilymódon tehát a velük összefüggő emberi szellem szükségkép a természet és a társadalmi viszonyok függvénye lesz, amely nem spontán, a természettől bizonyos mértékig függetlenül fejti ki a maga különböző tevékenységeit, hanem a természeti és társadalmi viszonyok súlyos kényszerítő hatása alatt. A kulturtörténeti iskola felcsztásai és törvénykeresése révén közeledik a természettudományos és a vele kapcsolatos szociológiai fölfogáshoz, mert a maga módján szintén *hypostazálván a természetet*, amelyben az összes események, jelenségek történnek, hasonlóképp mechanikussá, *a természet függvényévé teszi az abban működő szellemet*.

Tanulmányomnak az a célja, hogy elhárítsa azt a veszedelmet, mely a kulturtörténeti iskola alapjában helyes fölfogását fenyegeti. Módszerbeli, aránylag csekély, de következményeiben esetleg igen súlyos tévedések révén új tápot nyerhét s kiújulhat az az éles harc, amely az ethnologiai kutatásokat sok tekintetben meddővé, az ethnologia tudománya végleges megalapozását sok ideig ingadozóvá, bizonytalaná tette. Úgy a szubjektív, mint a természettudományos iskola megegyezik abban, hogy emberi kulturák közös kiinduló pontjául a legprimitívebb népeket teszi. Épen ezért először azt igyekezem véglegesen megállapítani, hogy a legújabb kutatások alapján milyen természetű, milyen jellegzetes vonásokkal bír a primitív ember. A nyert eredmények segítségével azután vizsgálat alá veszem azt az álláspontot, amely először hangoztatta az emberi szellem központi helyzetét: Tylor animizmusát. Fölteszem ugyanis, hogy már az első szubjektív álláspontba nem közönséges hibák csúsztak be, mert különben fölényesen el kellett volna döntenie a fennforgó vitát s a természettudományos és szociológiai iskola addig uralkodó álláspontja nem őrizhette volna meg továbbra is domináns helyzetét. Helyesbítvén Tylor felfogását, tovább haladok a primitívek világa leírásában s ennek kapcsán vizsgálat alá veszem a természettudományos és szociológiai iskola különféle irányú felfogásait s igyekezem azokat szintén helyesbíteni. A leírás és a kritika folytonos váltakozása közben a primitívek világának úgyszólván minden jellegzetes vonását

föl tudom sorakoztatni s első eredményként igyekezem megkonstruálni a primitívek világának teljes képét, hogy minden további kutatásban, az egyes kulturák hozzá viszonyításában, ráépítésében (rendszerzésében) kellő alapul szolgálhasson. Meglévén a kellő alap, visszatérek kiinduló pontomhoz s vizsgálat alá veszem a kulturtörténeti iskola új felosztásait s igyekezem azokat is helyesbíteni akként, hogy az ethnologia tudományának, mint par excellence szellem és törvénytudományak kifejlesztésére megfelelő keretekül szolgáljanak. Természetesen a magam részéről csak általános direktivákat adhatok arra nézve, hogy milyennek kell lennie az ethnologia tudományának, miként építse föl a maga kereteit, hogy szellem és egyben törvénytudomány lehessen. Hogy ezek a keretek be is teljenek, számos törvényszerűség megállapítása által megszilárduljanak, ez már nem tanulmányom, hanem az ethnologia tudományának *egész jövőbeli föladata!*

A primitiv ember világa.

1.

Karl von den Steinen, a világhírű fölfedező utazó a Brazília belsejében élő indiánokról ezeket mondja: „Mindenki maga áll a világ középpontjában, mely világ csupán az ő személyes benyomásainak összességét adja vissza“.¹⁾ Ez a teljes szubjektivitás azonban csak nekünk, külső szemlélőknek tűnik fel ilyennek s ugyanily joggal fogható fel teljes objektivitásnak is. A primitiv ember világában az „én“ és a „nem én“ között igen szabadon fluktuáló csereviszony áll fönn. Ha egy-egy pillanatra fel-fel csillan és érvényesül is az emberi egyénnek a külvilággal szemben való határozott különállása, egy újabb pillanat s a primitiv ember énje minden fönntartás nélkül beleolvad abba az emberi és tárgyi környezetbe, amely őt állandóan körülveszi. A primitiv ember az őt körülvevő dolgokkal: személyekkel és tárgyakkal folytonosan *azonosul*. A gyermek nem egyéb, mint az apa s éppen annyira tekintetik személynek, mint tárgynak. „A bakairi nyelvben a gyermekre és kicsire egy szó van, t. i. *iméri*. A főnök fia például annyi, mint *pima iméri*. Ezt tetzés szerint fordíthatjuk akár úgy, hogy a „főnök fia“, akár úgy, hogy „a kis főnök“. Ez utóbbi kifejezést mi tréfás értelemben használjuk, az indiánok azonban éppenséggel nem, mert náluk a gyermek valósággal nem más, mint maga a kis főnök, azaz egy kisebbik kiadása a nagyobbiknak . . . Az indián észjárás szerint a leánygyermek is annyi, mint a kis atya és nem a kis anya. A bakairi nyelvben nincs külön szó a leánygyermek

¹⁾ Karl von den Steinen. Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens. Zweite Auflage. Berlin, 1897. 305 l. — Magyar átdolgozása: Közép-Brazília természeti népei között. Írta von den Steinen Károly dr., átdolgozta: Báltky Zsigmond dr. Budapest. 206 t.

megjelölésére“.⁵⁾ Mikor a kis apa a világra jön, a nagyobbik apa „legalább addig bőjtől, míg csak a kis ember *önálló* lényként nem szerepelhet, ami a köldökzsinór lehúlásával következik be. Mindaddig az atya azt érzi, hogy „összefüggésben van“, azonos a gyermekkel“. A letelepített bororóknál például „nemcsak, hogy koplal az atya, hanem még azt az orvosságot is ő veszi be, amit a doktor a gyermek számára rendel“.⁶⁾ Ezt az azonosulást a primitív embernél minden irányban megtaláljuk. Az apa szülés alatti koplalásával kapcsolatos a férfi gyermekágy, a „couvade“ szokása, amely világszerte el van terjedve a primitivebb népeknél. A férfi már a terhesség alatt bőjtől, a szülés után pedig átveszi az asszony szerepét, kifekszi helyette a gyermekágyat. A „couvade“ szokásában tehát két irányban is azonosul a primitív ember és pedig a férfi az asszonnal, az apa a gyermekkel. Ne gondoljuk azonban, hogy a férfinak a nővel való azonosulása, hasonulása csakis ilyen speciális, kivételes esetre vonatkozik. A legprimitivebbeknek tekinthető népek monogámiában élnek s a férfi és a nő között szinte teljes egyenlőség, összetartozás és hűség uralkodik.⁷⁾ Általában mondhatjuk, hogy a primitívek világában nincs meg az az éles társadalmi és nemi különbség férfi és asszony között, amit a kulturáltság mindinkább kifejlesztett s a mi társadalmunk a női ruházkodás és viselkedés, a nemi megkívántatás oly számtalan és raffinált eszköze s a férfi és női foglalkozások és munkakör teljes elkülönítése által gyakran a végletekig vitt. Amíg így a kulturált társadalmakban a férfi és a nő közötti különbség nagyobb, mint a hasonlóság, a primitív népeknél kifejlődik az a fölfogás, természetesen itt még csak homályos, belső ítéletek alakjában, hogy a hűséges élettársak egymással mintegy kicserélhetők, azonosak. Az andamánoknál például ha az asszony beteg, vagy egyébként akadályozva van, a férfi átveszi az asszony munkáját, ügyel a gyerekekre, vigyáz a tűzre. A keletbrazíliai karayáknál a főnök méltóságát is megosztja feleségével.⁸⁾ Ilyen körülmények közt a couvade-ot sem tekinthetjük

⁵⁾ K. v. d. Steinen i. m. 292. l. Magyar átd. 190. l.

⁶⁾ U. o. 293. l. Magy. átd. 191. l.

⁷⁾ V. ö. W. Schmidt—W. Koppers, i. m. 158—167. l.

⁸⁾ U. o. 165. l.

tulajdonképpen másnak, mint a primitív férfinak a nővel való sokirányú azonosulása, hasonulása egy speciális esetének. Ha pedig számba vesszük, az atyának a couvade szokásában nem csupán a nővel, hanem a gyermekkel való azonosulását is, továbbá a házastársak és a gyermekek közti szeretetet, a gyermekek szeretetét az öreg szülők iránt, amikre rendkívül sok példa akad a primitív népeknél,⁹⁾ akkor nyilvánvaló, hogy a primitív egyén azonosulása a család többi tagjaival általános jellegű. Éppen ez, hogy a primitív család tagjai egymással annyira azonosnak tekintik magukat, különbözteti meg a primitív embert egyfelől az állattól, amelynél még az anyai szeretet sem állandó, hanem csak ideig-óráig tart, másfelől a kulturált embertől, ahol a különböző érdekek az egyénnek a másik egyénbe való felolvadását még a család körén belől is annyira befolyásolják.

A primitiveknél az egyén szinte minden akadály nélkül azonosul a szűkebb értelemben vett kis családon túl is. A délkeletausztráliai törzseknél az öregek és betegek részt kapnak a vadászszákmányból. Ha az apa vagy az após öreg és gyenge, fia vagy veje viszi az egyik táborhelyről a másikra. A veddáknál az öreg szülők táplálása a gyermekek kötelessége és ez kiterjed az öreg após-, anyósra is. Minden vedda készségesen segít törzsbelijének s az összes vadat és erdei mézet bőkezűen megosztják egymás között.¹⁰⁾ „Mind testvérek vagyunk“ mondotta E. Nordenskiöldnek egy Gran Chacabeli choroti indián.¹¹⁾ Ilyen körülmények közt a főnök sem más, mint *primus inter pares* s inkább kötelességei, mint jogai vannak. „Béke idején a főnök legfontosabb kötelessége a törzsnek képviselője. Ő vezette az ültetvények munkálatait, ő gondoskodik arról, hogy a szükséges lisztmennyiség meg legyen, ő süttette a tésztát s készítette az ételket ünnepélyek alkalmával, vagy idegenek látogatása esetén. Világos tehát, hogy tágabb értelemben vett családapa szerepe

⁹⁾ V. ö. Schmidt—Koppers i. m. 167—174. l. E. Nordenskiöld Az indiánok között. Budapest, 1923. 53. l.

¹⁰⁾ Schmid—Koppers i. m. 186—187. l. Más törzsekre vonatkozólag l. u. o. 185—188.

¹¹⁾ E. Nordenskiöld i. m. 30. l. — V. ö. u. o. 32—33. l.

van“.¹²⁾ Az idősebbek az ifjabbaknak mintegy szeretetteljes atyáik, vagy legalább is úgy tekintik magukat és az ifjabbak részéről is annak tekintetnek. A főnök nem velük szemben áll, hanem tulajdonkép az idősebbek képviselője a törzs mindennapi ügyeinek vezetésére, ami abból látható, hogy az idősebbek közül választatik s minden fontosabb kérdésben nem őt, hanem az idősebb férfiak tanácsát illeti meg az elhatározás.¹³⁾

Ugyanezen a nyomon, a család és a törzs tagjainak azonosulása útján haladva áll elő az a helyzet, hogy a primitíveknél a *tulajdon* képzete igen kevésbé van kifejlődve. Van ugyan bizonyos tulajdona a családnak és a törzsnek, sőt az egyénnek is s emiatt arról, hogy a primitíveknél kommunizmus lenne, egyáltalán nem lehet beszélni.¹⁴⁾ Mégis az anyagiakban igen nagy egyformaság van közöttük. Nincs *gazdag* és *szegény*, s a törzs tagjai ebben is hasonlók egymáshoz, ami újra csak az azonosság érzését és képzetét mozdítja elő. Amint az én és a nem én képzete a férfi és a nő, a szülők és a gyermekek, a törzs tagjainak egymáshoz való viszonyában többé-kevésbé elmosódnak, ugyanúgy az értékes és értéktelen gazdasági fogalmai is a primitíveknél állandóan összefolyiak, egymással azonosulnak. Az *érték* határozott fogalma tulajdonképpen hiányzik náluk. Von den Steinennek az az eljárása, hogy minden tárgyat egy más tárgyért akart becserelni, indiánjai előtt teljesen új volt s a legfurcsább félreértésekre adott okot. „Így például egyik egy marék banánát kapott föl s érette mindenáron egy nagyobbfajta kést kívánt; egy másik azért akart gyöngyöket, mert kezét bekötöttük“.¹⁵⁾

Ez az azonosulás, mely a primitívek világában az egyént családjával, személyi környezetével, törzsével annyira összeolvasztja, akadály nélkül érvényesül a tágabb értelemben vett környezetével, így az állatvilággal szemben is. Az egybeolvadás minden irányban meglévén, az indiánok sohasem érzik azt, mintha az állatvilágtól valami nagy távolság választaná el

¹²⁾ K. v. d. Steinen i. m. 285. l. Magy. átd. 181—182. l. V. ö. E. Nordenskiöld i. m. 31. l.

¹³⁾ Schmidt—Koppers i. m. 169. és 178. l.

¹⁴⁾ U. o. 178—179. l. — V. ö. E. Nordenskiöld i. m. 34. l.

¹⁵⁾ K. v. d. Steinen i. m. 289. l. Magy. átd. 186. l. V. ö. E. Nordenskiöld i. m. 32. l.

őket. „Csupán azt látták, hogy lényegileg minden teremtmény úgy viselkedik, mint ők, az állatok is családi életet folytatnak, hangok által érintkeznek egymással, tanyájuk van, mint az embereknek, harcban állanak egymással s állatokkal vagy gyümölcsökkel táplálkoznak. Röviden az indián nem fölöttük állónak, hanem elsőnek érzi magát közöttük“.¹⁶⁾ Az állatfajták tekintetében azután a primitív ember ugyanúgy jár el, mint amikor az embereket egymással szüntelenül azonosnak látja és veszi. Amint a gyermek nem egyéb, mint az apa s a törzs tagjai is egymással testvérek, ugyanúgy „a jaguármacskák különböző alfajai is „testvérek“. A „jaguár“, a „csalítlakó róka“, „öz“, „hangyászó medve“, tetszésszerű történetekben szerepelhetnek, anélkül, hogy valakinek eszébe jutna kérdezni, vajjon az „5.“ vagy „15.“ róka volt-e az“.¹⁷⁾ A primitívek világában tehát nem csupán a *fajok* azonosulnak a *nemekkel*, hanem ezek is minden további akadály nélkül azonosulnak a *nem egyedeivel*. Ugyanezek az állatfajok azonban mint egyedek az emberek apái, anyái és testvéreiként szerepelhetnek a különböző történetekben. Megfordítva is ugyanez áll, mert ha az ember varázsló, amit a primitívek szerint (bizonyos önsányargatással) mindenki elérhet, „átváltozhat bármelyik alakba s minden nyelvet is ért, amit az erdőben, levegőben vagy vízben beszélnek“.¹⁸⁾ A határvonalak elmosódó jellegét azonban semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a valóság és a gondolatvilág, a régebben múlt és a jelen közötti igen éles megkülönböztetések, melyek a mi világunkban annyira uralkodnak, a primitívek világában nem határozottak, hanem ezek is (pl. a múlt és a jelen) egymással minduntalan fölcserélhetők. Azok a történetek, amelyeket mi a primitívek állat vagy egyéb meséinek, mondáinak nyilvánítunk, az ő tudatukban tulajdonkép nem csak múltbeli események, hanem éppen olyan mértékben *valóságok* és *jelenségek*, mint bármelyik más élményük. Ami van, az van és mindig volt is. *Halál* a primitívek fölfogása szerint tulajdonkép *nincs*, csupán *átváltozás*. „A művelt népek hiedelme szerint a lélek a halál alkalmával elsőizben hagyja el a testet, az

¹⁶⁾ K. v. d. Steinen i. m. 194. l. Magy. átd. 94. l. V. ö. E. Nordenskiöld i. m. 47—48. l.

¹⁷⁾ K. v. d. Steinen i. m. 307. Magy. átd. 209. l.

¹⁸⁾ K. v. d. Steinen i. m. 297. és 306. l. Magy. átd. 197. és 208. l.

indián előtt azonban a test és a lélek elválása nem új dolog, azt ő naponként tapasztalja, mikor az „árnyék“ álmokban elszáll s a testet otthagyja a függőágyban. A közönséges halál nem más, mint tartós bódultság, amit az embervesztő varázslótól beadott „mérég“ idéz elő s az álomtól csupán annyiban különbözik, hogy az árnyék nagyon eltalált kóborogni.¹⁹⁾ Az indián meg van győződve arról, hogy élénk álmában valóságot lát, kimegy vadászni, halakat lő, fákat dönt el alvás közben, holott teste a függőágyban marad.²⁰⁾ Ugyanúgy „valóságosak az árnyék élményei a halál után. Ezt a valóságot, mely nem más, *mint egy más helyen való élet*, a mindennapos tapasztalásból ismeri az indián; megerősítik ezenfelül az elhaltak, akikkel árnyékuk álmokban közlekedik, meg a holtak birodalmát meglátogató varázslók. A meghalt bakairok árnyékai az Égbe mennek *őseikhez*. Az Ég nem a jövő birodalma (mint nálunk), hanem a *múlté*, az *öregék még* ott vannak, ahol minden történet kezdődik. Az Ég, melyben az első bakairok éltek, ezelőtt közelebb feküdt a földhöz s onnan könnyen át lehetett emerre jutni. Itt azonban sok ember meghalt s az Ég oda emelkedett, ahol most van s ahol mindazon állatok, helyek és dolgok, melyek a régi történetekben előfordulnak, mai napig láthatók. *Minden úgy maradt, ahogyan volt*“.²¹⁾ A primitívek-nél tehát az élmények azonosulása, az egyes határvonalak elmosódása nem csupán a férfi és a nő, a szülők és a gyermekek, a törzs viszonyaira, az ember és az állat viszonyára terjed ki, hanem a valóság és a gondolatvilág, a test és a lélek képzeteknek és fogalmainak teljes egymásba olvadásán kívül a tér és az időviszonyokra is. A primitív embernek mindenestre van képzele és fogalma a térről és az időről, ezek a képzetek és fogalmak azonban rendkívül ingadozóak és bizonytalanok. Általában nem ismeri az itt vagy ott lételnek és az időbeli egymásutának teljesen határozott rendjét vagy sorát. „A hajdanta olyan közellévő Ég, ma nagyon magasan fekszik. Talán csak jó repülő madarak juthatnak oda, de a varázsló szem-

¹⁹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 304. l. Magy. átd. 205. l.

²⁰⁾ V. ö. Karl v. d. Steinen i. m. 295. l. Magy. átd. 194. l. „A bororók-nál volt alkalmunk tapasztalani, hogy az egész falu menekülni akart, mikor egyik indián álmában leselkedő ellenséget látott a közeli erdőben“.

²¹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 295. és 304. l. Magy. átd. 194. és 205—206. l.

pillanás alatt ott terem, neki az nem magasabb, mint egy ház".²²⁾ E felfogásukban az élmények egymással való azonosulásának, összefolyásának és keveredésének egész sorát állapíthatjuk meg. Mi állandóan igen éles különbséget teszünk a régmúlt és a jelen, az Ég és a Föld távolságai között. A primitív ember azonban csupán beleéli magát a varázsló szerepébe, azonosul vele és elmosódnak előtte a hajdanta és a ma fogalmainak éles különbségei s ugyanakkor a távol és a közel, a magas és alacsony térbeli fogalmai is. Itt még úgy tűnik fel, mintha a primitívek világában a tér-képzetek és fogalmak inkább csak egymás között azonosulnának és folynának össze s külön az idő-képzetek és fogalmak. Azonban a tér- és idő-képzetek és fogalmak egymással is éppen oly könnyedén azonosulnak. A primitívek például igen részletes fölvilágosítást adnak valamely előttük ismerős vidékről: a folyót lerajzolják a homokba, kukoricaszemekkel megjelölik a mellette levő törzseket stb. De azt, hogy az egyik község milyen *messze* van a másiktól, akként teszik érthetővé, hogy elmondják mindazokat az eseményeket, melyek más alkalmakkor odaérkezésük alatt *történtek*. Oly vidékekről pedig, „amelyet nem ismernek részletesen, csak a *napokat* adják meg. A jobbkéz lassan emelkedve egyenletes haladással ívet ír le keletről nyugatra, azután hirtelen a bal orcára szorítják s egy darabig itt tartják, míg a szemet fáradtan lezárják; majd a balkéz kisujját fogják meg, ami azt jelenti: egyszer alszunk. Ez aztán így megy tovább: kétszer alszunk stb".²³⁾ Itt tehát, amíg egyfelől a nagy távolságokat idővel (az alvással) mérik, másfelől az elmúlt, illetve a szükségelt időt nagyrészt térbeli, képszerű jelenségek ábrázolásával magyarázzák s a kettőt sok tekintetben azonosnak tekintik és fölcserélik.²⁴⁾

A térről és időről való képzeitek és fogalmaik tehát éppen olyan természetűek, mint többi élményeik: azonosulnak,

²²⁾ K. v. d. Steinen i. m. 312. l. Magy. átd. 217. l.

²³⁾ U. o. 72. l. Magy. átd. 24. l.

²⁴⁾ Amikor 3 napi, 7 napi járóföldről beszélünk, mi sem teszünk egyebet, mint a térbeli távolságot időképzetekkel mérjük. Ez azonban részünkről inkább csak pongyolaság (másoldalról ugyan akként is tekinthető, mint az egyszerűbb állapotokból iennmaradt *csökevény*), amit mindinkább kiszorít a tér és időjelenségeknek adequat megítélése.

egymást kölcsönösen helyettesíthetik, kicserélődnek, összefolynak. Ez az oka, hogy a térről és időről való kissé komplikáltabb fogalmaink csakhamar fölmondják a szolgálatot. A braziliai indiánok például számolni, vagyis különböző dolgokat fölmérni és fölsorolni igen kevéssé és csak ujjaik segítségével tudnak. „Számneveik 6-nál végződnek. Számtalanszor megpróbáltam, mi történik, ha ennél több kukoricaszemet teszek eléjük. Ha pl. 10-et tettem és megkérdeztem; mennyi, akkor ujjaik segítségével pontosan számoltak 6-ig. A 7 és 8 számnál még segítségül hívták a jobb kéz 4. és 3. ujját s azt mondták: „méra“ = ez, vagyis szóval megjelölték ugyan még a dolgokat, de számneveik már nem volt reá. Valósággal belefáradtak az általuk is fejmunkának vagy fejfájásnak nevezett foglalkozásba. Egyiküktől alkalomadtán megkérdeztem, vajjon nagy-e a szomszéd község. A kérdezett egy csomó kört rajzolt a homokba, így akarván jelezni a kerek kunyhókat. Evvel nyilván az volt a célja, hogy a házak bizonytalan sokaságát érzékeltesse velem, de arról fogalma sem volt, hogy kört kör mellé rakva, mégis egy határozott számot, pl. 12-öt közölt velem“.²⁵⁾

Amit tehát a primitívek világáról az eddig mondottak alapján összegezhettünk, az a következő: Mindenkép különös, a mi világfelfogásunktól *sok tekintetben elütő* világ ez! Mindazok a világos, tiszta, határozott képzetek és fogalmak, amelyek a mi dualisztikus világfelfogásunkban annyira dominálnak, így az én és a nem én (ezen belől a férfi és a nő, az apa és a gyermek, az öregek és a fiatalok, a főnök és az alárendelték), az értékes és értéktelen, a tér és az idő, a valóság és a gondolatvilág képzetei és fogalmai, illetve fogalompárjai a primitívek világában *egymással folyton azonosulnak, összefolynak és szabadon keverednek!*

2.

A szubjektív iskola megalapítója, E. B. Tylor szerint a primitív ember *minden jelenséget* magához hasonlóknak fog fel s az összes jelenségeket *lelkesíti*, azaz magához hasonlóan lelki tulajdonságokkal ruházza fel. Első pillanatra látszólag az animizmus mellett bizonyít az a megfigyelés, hogy a pri-

²⁵⁾ Karl von den Steinen i. m. 85—86. l. Magy. átd. 30. l.

mitivek az állatokat is magukkal azonosaknak, hasonló lelki tulajdonságokkal felruházottaknak tekintik. Az animizmust még inkább megerősíteni látszik, hogy a primitívek a *tárgyakat* is gyakorta „személyesítik“, vagyis olyanokul fogják fel, amelyek tőlük lényegükben nem különböznek. „Az Amazónász-monda lepottyanó teknősbékája útjában sziklatömböt lát és rárivall: „takarodj onnan“. A kő engedelmesen eltávozik s a teknős a puha földre esik. A kő tehát, mely a parancsot megértette, akár válaszolhatott volna is“. A bakairik fő mondahőse, Keri „összepöröl az Éggel, . . . a szelet fölszólítja, hogy döntsön ki egy fát“.²⁶⁾ A primitívek tehát nem ismerik azokat az éles megkülönböztetéseket sem, amiket mi a *tárgyak* és az *élők* (ember és állat) vagy akár a tárgyak s a földi erők (pl. a szél) között teszünk, mert különben nem tekintenék őket magukkal azonosaknak, akarattal és értelemmel felruházottaknak.

Az animizmus tulajdonkép nem más, mint speciális csoportja azoknak az azonosulásoknak, amelyekkel a primitívek világában lépten-nyomon találkozunk. Ha nem így volna, akkor nem tudnók kellőképp megmagyarázni a primitív egyénnek közvetlen környezetével való folytonos azonosulását, *való-* és *gondolat*-világának egybeolvadását, a tér- és idő-képzetek kicserélődését és ugyanúgy nem tudnók megmagyarázni azt sem, hogy a primitívek nem csupán a tárgyakat személyesítik, hanem a személyeket is igen gyakran tárgyként fogják fel, szóval a primitívek világában a *személy* és a *tárgy* (az utóbbihoz értve a földi erőkről: szélről, vízről, tűzről, menydörgésről stb. való képzeteket, fogalmakat) egymást igen könnyedén helyettesíthető cserefogalmak. „Az emberek állatok is lehetnek . . . a trumaiak például vízi állatok, mert a folyó fenekén alusznak. Ezt a bakairik teljes meggyőződéssel állítják“.²⁷⁾ Nem kell azután másnak, mint varázslónak lenni, hogy valaki a személyeket tárgyká változtassa át. Amikor például Keri öregapja, Tumehi kőházat akart építeni, „úgy teremtett magának köveket, hogy ráfújt a termitákra“ (hangyákra) s kővé változtatta azokat.²⁸⁾ Nálunk a mesékben gyakran fordul elő, hogy

²⁶⁾ K. v. d. Steinen i. m. 318. l. Magy. átd. 226. l.

²⁷⁾ U. o. 307. l. Magy. átd. 210. l.

²⁸⁾ U. o. 326. l. Magy. átd. 238. l.

a varázslatos erejű boszorkány a mesehőst vagy segítő állatait kővé változtatja. Mi tudjuk, hogy ez csupán a mesében fordulhat elő, de az indián előtt a mondai esemény egyúttal valóság is. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a primitív ember nem csupán személyesít, lelkesít, hanem ugyanúgy tárgyiasít is.

Tylor a szubjektumnak minden egyes élményben, a dolgoknak mindennemű fölfogásában bennrejlő szerepéből indult ki s nem vette észre, hogy az általa vizsgált esetek bizonyos száma nem az élmények par excellence szubjektív, hanem objektív felfogása mellett bizonyít. Az ugyanis, hogy mi valamely jelenségcsoportot szubjektív (alanyi, lelki, szellemi), vagy objektív (tárgyi) jellegűnek nyilvánítunk, nem más, mint egy dualisztikus ítéletünk, melyben a különböző jelenségeket aszerint ítéljük meg, hogy hozzánk, *az ítélőhöz* közelebb vagy távolabb állnak-e, vagyis hasonlítanak-e a mi lényünkhöz vagy nem. Azokat a jelenségeket, melyek tőlünk távolabb állóknak tűnnek fel, *tárgyaknak*, anyagi természetűeknek, *külső jelenségeknek* tekintjük, azokat pedig, melyek hozzánk, lényünkhöz közelebbállónak, hasonlóknak tűnnek fel, szellemi természetűeknek és egyben magasabb, különösebb értékűeknek nyilvánítjuk. Ugyanezen gondolatmenet alapján szoktunk további különbségeket tenni úgy a tőlünk távolabb álló jelenségek, a tőlünk függetlenebbnek tekintett *objektumok*, mint a hozzánk közelebb álló, u. n. *szellemi jelenségek* között. Mindazt, ami a tőlünk távolabb esőnek nyilvánított objektumok, tárgyak vagy folyamatok között a mi kitünően szelleminek tekintett lényünkkel hasonlóságot mutat, *organikus*-nak nyilvánítjuk, amazokat pedig *szervetleneknek*, anyagszerűeknek. Az állat és a növény például sokban hasonlít hozzánk, ugyanúgy fejlődik, belülről kifelé fejti ki erőit s ezért organikus jellegűeknek mondjuk őket a szervetlennek tekintett ásványokkal szemben. Az állat viszont közelebb áll hozzánk, mint a növény, mert szabadon mozog ép úgy, mint mi s cselekvései sokszor úgy tűnnek fel, mint a mi szellemünkhöz hasonló megítélések eredményei. Ezért az állatvilágot úgy tekintjük, mint amelyre ugyan általában a növényekhez hasonló ösztönösség, a külvilágra reflexszerűen reagáló mechanizmus a jellemző, de bizonyos szűkebb körű értelmiséget nem tagadunk meg tőlük. Saját emberi lényünket is ilyen dualisztikus

ítéletek alapján bíráljuk el. Értelmünk, szellemünk az, amely emberi mivoltunkra leginkább jellemző és így a fizikai világhoz hasonlóbb testünket, sok tekintetben ösztönösnek mutatkozó vágyainkat, akaratainkat úgy tekintjük, mint értelmünk alantas *eszközeit*, melyek az értelemnek szinte állandó uralma, fensőbbisége alatt állanak. Ha már most szellemi folyamatainkat akarjuk megítélni, akkor újra ilyen, a szellemi hasonlóság és különbség alapján álló dualisztikus ítéletekhez folyamodunk. Amelyik élményünkre ki tudjuk mutatni, hogy benne értelmünknek szabad, minden más körülménytől igen független szerepe van, azt magasra értékeljük. Ilyen ítéleteink például azok a határozott, dualisztikus ítéletek, melyekben *az emberi szellem* a jelenségek fölött az egyik vagy másik irányban, vagyis minden kétséget kizáróan *dönt*. Ellenben az olyan képzet és fogalomcsoportokat, melyekben az emberi szellem teljes fölénye ki nem mutatható, hanem inkább a tőlünk távoleső, kívülünk álló fizikai világ *mechanikus*, léleknélküli folyamataihoz hasonlóak, mechanikus jellegűeknek nyilvánítjuk. Amikor a primitív ember, mondhatni minden irányban azonosul, hasonló környezetével, akkor ilyen igen egyszerű, szinte mechanikusnak mondható értelmi funkciókat hajt végre. Ahhoz, hogy az ember (a szubjektum) azonosnak tekintse magát környezetével, alig kell más, minthogy a hasonlóságokat tekintse fontosnak, a különbségeket pedig egyáltalán ne vegye figyelembe. Ezen igen egyoldalú absztrakció által teremt a primitív ember a szubjektum és az objektum (a környezet) között az összefüggések egész sorozatait s ezért folynak össze előtte az én és a nem én, a tér és az idő, az értékes és az értéktelen különbségei. Az egymástól már nem függő gondolatelemeket azután teljesen önkényesen használja föl s ez az oka például annak, hogy a múlt és a jelen élményeit tetszés szerint fölcseréli.

Tylor átlátta, hogy a szubjektumnak még ezekben az azonosulásokban is ki nem küszöbölhető szerepe van, t. i. ezeket az absztrakciókat, egyoldalú gondolatsorokat mindig valamely szubjektum hajtja végre és így a környezetbe való beleolvadás sem jöhet létre a szubjektum bizonyos szerepe nélkül. A helyett azonban, hogy jobban körülnézett volna a primitívek világában s igyekezett volna olyan tényeket meglátni, amelyek föltétlenül a primitív ember spontán értelmisége mellett bizonyítanak,

egyszerűen kettéosztotta, dualisztikus ítéletbe foglalta a primitívekről szóló tapasztalatokat. Tylor mindazokat a primitív világbeli tényeket, amelyek a mi értelmiségünkhöz közelállóbbak, — amilyenek például azok a megfigyelések, hogy a primitív ember az állatokat, a tárgyakat magához hasonlóknak fogja fel, vagyis személyesíti, — *jelentőseknek* tekintette, azokat a megfigyeléseket pedig, amelyek ezeknek ellenmondani látszanak, — például azt, hogy a primitív ember nem csupán személyesít, hanem tárgyiasít is, — egyszerűen nem vette figyelembe. Ilyen módon sikerült megállapítania azt a tételét, hogy a primitív ember a körülötte levő dolgokat magához hasonlóknak, azaz személyeknek, lelkes tulajdonságokkal fölruházottaknak tekinti. Magasabb szempontból azonban mindazok az élmények, melyekben csupán egyoldalú absztrakciók, gondolat-sorok, azonosulások mutathatók ki, mindig alacsonyabbrendűeknek tekintendők. A természettudományos iskola mindig hajlamos volt olyan pszichologia konstruálására, amely objektív, mechanikus folyamatokból építi föl az ember lelki világát; nem volt nehéz Tylor szubjektív, de kezdetleges fölfogását az ellenmondások kimutatásával akár eliminálnia, akár pedig mint a természettudományi iskola álláspontját tulajdonképp erősítő felfogást a primitívek világa megítélésében közömbösítenie. Tylornak azonban elévülhetetlen érdeme, hogy első volt, aki a primitív ember világában a szubjektum szerepét minden tekintetben kidomborította és így azok előtt, akik az ethnologia tudományát a maga teljes egészében óhajtják megkonstruálni, szellem és egyben törvénytudománnyá tenni, nevét halhatatlanná tette!

3.

Vegyük most vizsgálat alá a szubjektív iskolával szemben álló többi álláspontot. Az újabb kutatások világánál vizsgáljuk meg mindenekeelőtt, mi igazság van abban az állításban, hogy a primitív ember értelmisége konkrét, a kulturált emberé absztrakt jellegű és ennek folytán amaz a konkrét egyedi dolgokhoz, a realitásokhoz tapad s a természetnek rabja, emez pedig kevésbé.

A primitív ember világa komplikáltabb absztrakciókban valóban szűkölködik: „Nyelvük elvont fogalmak tekintetében igen-igen szegény. Így teszem azt, minden papagály vagy

pálmafajnak külön neve van, de az általános fogalom, hogy papagály vagy pálma, hiányzik²⁹⁾ „Elvont fogalmak alkotásában való nehézkességük legszembetűnőbben számoláskor derül ki. „Számolókészüléküknek, az ujjaknak nevei, magukkal a számokkal semmiféle kapcsolatban sincsenek. Az öregujjat apának, a kisujjat fiúnak, a középső ujjat középsőnek s a mutató és nevetlen ujjat szomszédnak nevezik. Szavakkal 6-ig számolnak, u. m.:

- 1 = tokale,
- 2 = aháge,
- 3 = aháge tokale (vagy ahevao),
- 4 = aháge, aháge,
- 5 = aháge, aháge tokale,
- 6 = aháge, aháge, aháge.

Látjuk tehát, hogy külön szava csak az 1, 2, illetve 3 sorszámnak van, a többi ezekből tevődik össze³⁰⁾ Hogy a primitív ember világa elvont fogalmakban szegény, az csupán a kulturáltabb népekkel való összehasonlítások révén válik jelentőssé. A primitív ember annyi elvont fogalmat alkot, amennyire szüksége van. Nem mondható azonban, hogy a primitív embernek a dolgokról való fölfogását az elvont fogalmak csekély száma különösebben befolyásolná. „Fölöttébb érdekes volt az a gyorsaság, mellyel az előttök ismeretlen dolgokat a már ismertek közé besorozták s a náluk járatos szóval illették. Hajukat például éles kagylóval vagy a piranya-hal fogaival szokták levágni: közbámulatot keltő ollóimat tehát egyszerűen piranya-fognak hívták. A tükröt víznek, a tájolót napnak, az órát holdnak nevezték³¹⁾ A dolgok megfigyelésénél eltekin-
tenek mindattól, ami az ő szempontjaik szerint nem jelentős és hasonításuk segítségével rendkívül gyorsan megtalálják a dolgok között való kapcsolatot. A mind komplikáltabbá váló kulturális viszonyok között sokkal kevésbé találjuk meg ezt a dolgok között lehetséges új kapcsolatok föllállítására való készséget. Megszoktuk, hogy a dolgokat énünkkel, egyéniségünkkel s a már meglevő fogalmainkkal jórészt ellentéteseknek tekintjük. Éppen ezért az egyáltalán nem ismert dolgoknak az is-

²⁹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 305. l. Magy. átd. 29. l.

³⁰⁾ U. o. 84. l. Magy. átd. 29. l.

³¹⁾ U. o. 78. l. Magy. átd. 27. l.

mert dolgok közé való sorolása a mi világunkban inkább csak a költők, művészek, eredeti gondolkodású tudósok, föltalálók kiváltsága, akik valahogyan megőrizték a dolgok között lehetséges új kapcsolatok föllállítására való készséget, szóval azt, ami a primitívek között mindennapi.

Az sem jelentős, hogy a primitívek bizonyos fokig ragaszkodnak a konkrét, reális, egyedi dolgokhoz. Számolásuk közben például *ujjaikat* veszik segítségül. E műveletüknél az a fő szempont, hogy bizonyos hasonítás jöjjön létre, nem pedig a reális tényekhez való ragaszkodás. Láthatjuk, hogy a konkrét, egyedi dolgoknak, az ujjaknak hasonítása a szám fogalmakkal (számnevekkel) nem közvetlenül, hanem csupán közvetve hajtatik végre. A primitív egyén először ujjaival azonosul, vagyis ezeket önmagával azonosaknak tekinti s ezért nevezi őket apának, fiúnak, majd a tér-képzetek hasonló irányú bekapcsolása révén szomszédnak s végül a középső ujjat közepsőnek. Amikor ez megvan, akkor ujjait egyneműeknek s egy vagy több egységnek tekinti s különböző névvel jelöli (aháge, tokale stb.).

Ha a primitív ember előtt a realitásokhoz való ragaszkodás volna jelentős, akkor nem azonosulna először ujjaival és csak azután az egyes számnevekkel, hanem az egész műveletet közvetlenül hajtaná végre, hogy minél előbb az előtte állítólag annyira fontos reális dolgokhoz jusson, illetve azoktól egy pillanatra sem szakadjon el. Hogy tehát a primitív ember a számolásban ujjait hívja segítségül, az nem kimondottan realizálás. Mi, akik igen sok esetben közvetlenül tapadunk, kapcsolódunk a reális dolgokhoz, sok tekintetben reálisabbak vagyunk, mint a primitív ember. Így van ez különösen a földművelő kultúrájú társadalmakban, ahol a dolgok bizonyos csoportjait, az u. n. realitásokat (a földet, házat, vagyont) minden másnál többre értékeli és azokhoz a végletekig ragaszkodnak. Ahhoz tehát, hogy valaki „reális“ lehessen, dualisztikus gondolkodás szükséges, bizonyos határozott ítéleteinek kell lennie a nem reális dolgokról, hogy amazoknak előnyt adva, emezeket ugyanekkor leértékeli, megvesse.

Az sem állítható, hogy a primitív embernek azért lenne oly kevés számfogalma, mert nem akar elszakadni a reális, az egyszerű dolgok körétől. A számolási képesség meg van benne

s ha valami különösebb szempont legyőzi a „fejfájást“, amely a primitív embert számolás közben oly könnyen előveszi, akkor a rendesen használt számneveken messze túl „számol“. Von den Steinen elmondja például, hogy amikor az egyik indiánt „megmérte“ s a művelet elvégzése után három kövér gyönggyel akarta kielégíteni, ez fölháborodva utasította vissza s „annyi szem gyöngyöt kívánt, ahány mérést fején, kezén, testén végeztünk, amelyeket pontosan elszámlált“. ³²⁾ Mindez azt bizonyítja, hogy a primitív ember, ha alkalom adódik, igen könnyen elhagyja a realitások világát és az egyes és folytonos hasonítások révén a magasabb számképzetekhez is könnyen eljut. „Fogyatékos számolókéességük nem észbeli tehetségük korlátozottságát mutatja, hanem csupán a gyakorlat hiányát. Mert nincsen pl. jószáguk, amit darabszám szerint még kellene számlálni, árukkal nem kereskednek, amiket ismét számon kellene tartani s ha elő is fordulnak magasabb számok, mint pl. emberek, elejtett állatok, levágott fák és más egyebek, ezt az ismeretlen sokaságot szavakkal vagy jelbeszéddel értetik meg“. ³³⁾

Az sem bizonyítja a primitíveknek a konkrét dolgokhoz való tapadását, hogy minden egyes ismeretlen tárgynál, amelyet von den Steinen nekik mutatott vagy nála megláttak, megisméltendő legelső kérdésük az volt, vajjon ő maga (v. d. Steinen) *csinálta-e?* ³⁴⁾ Helytelen volna ezt akként ítélni meg, mintha a primitív ember annak tulajdonítana fontosságot, hogy az illető tárgyat egy valaki készítette s még kevésbbé tekinthető ez úgy, mintha a reális *cselekvés* előtte különösen jelentős lenne. A primitív ember ilyenkor csupán magyarázatot (megértést) keres és semmi mást és így az okot ott keresi, ahol legközelebb állónak látja, vagyis azt, aki a tárgy tulajdonosa, rendesen azonosnak veszi a tárgy keletkezésével, okával. A primitív ember minden egyes magyarázata a körülötte való jelenségekről teljesen hasonló jellegű. Ilymódon *tulajdonosa* a csalótlakó róka a tűznek, sötétben is világító szemében hordozván azt, a királykeselyű pedig a Napnak, mert a Nap tájékán jár. Ugyanígy a Brazília belsejében ritka sódrófarkú

³²⁾ K. v. d. Steinen i. m. 105. l. Magy. átd. 43. l.

³³⁾ U. o. 105. l. Magy. átd. 31. l.

³⁴⁾ U. o. 79. l. Magy. átd. 27. l.

medve tulajdonosa, „gazdája“ a dohánynak, mint olyan állat, mely arra a vidékre, ahonnan a dohány jött, jellegzetes személynéllyé.”³⁵⁾ A primitív ember ugyanis az okviszonyt abban a formában hozza létre, hogy két egymás után vagy egymás mellett levő dolgot, jelenséget azonosnak vesz, vagyis nem szétválasztja, hanem inkább egybeolvasztja és azontúl összetartozónak fogja fel őket, anélkül azonban, hogy állandó különbséget tenne az ok és okozat között. Így került összefüggésbe a királykeselyű a Nap tájékaival, a mondában vagy mesében azután — amely az indián szemében egyúttal valóság is — a viszony önkényesen megcserélődhet s a királykeselyű úgy szerepelhet, mint a tájékkal azonosra tett (és fölcserélt) Nap tulajdonosa, gazdája vagy esetleg *oka*. Az indián kérdése, hogy az előtte idegen tárgyat ki csinálta, nem valami realizáló hajlam eredménye, hanem tulajdonkép az azonosulásnak egy — az okviszonyban is föllépő s a tagokat egymással fölcserélő — *specialis esete*.

Végül az sem áll meg, hogy a primitív ember előtt a konkrét dolog a maga *egyediségében* különösképp jelentős lenne. Ha így volna, akkor végső egységeknek tekintené őket s minden más élményét folytonosan rájuk vonatkoztatná. Úgy tapasztaljuk azonban, hogy a primitív ember nem áll meg a konkrét, egyedi dolgoknál, hanem ezeken túl is, szinte a végletekig azonosul. A mondahősnek például teljesen elégséges, hogy a tapirnak egyik lábába bújjon belé, hogy onnét megragadja a saskeselyűt.³⁶⁾ Hasonlóképp nem szükséges, hogy az azonosulás *teljes egészében* történjék meg, amikor az indián ünnepi táncában valamely állati jellegű álarcba búvik belé, például galambot utánoz. Az álarcban rejtőzködő indián „hang és mozdulatok tekintetében teljesen úgy viselkedik, mint valami galamb, mindamellert X. Y. indián marad, aki jóllehet, hogy most madár, a tánc szünetei közben mégis elmehet a kunyhókba, hogy az asszonyoktól enni- és innivalót hozzon.”³⁷⁾ A mi szemünkben minden konkrét egyed abszolút egység, amely viselkedhetik ugyan bizonyos mellékes okokból — például tréfából, mulat-

³⁵⁾ V. ö. K. v. d. Steinen i. m. 310—311. és 324. l. Magy. átd. 211—215. és 235. l.

³⁶⁾ U. o. 319. l. Magy. átd. 226. l.

³⁷⁾ U. o. 319. l. Magy. átd. 227. l.

ságból madármódjára, de egy személyben nem lehet valaki ugyanavval a komolysággal ember és madár. A mi fölfogásunk szerint a konkrét egyed oly módon sem osztható több részre, hogy állat maradjon ugyan, de ugyanekkor egy része azonosuljon valamely teljesen más lényvel, aki az illető testrészbe bújva, az illető testrészt saját akarata szerint fölhasználja. A primitív embernek azonban nincs ilyen határozott, zárt jellegű képzelete (fogalma) a konkrét, egyedi dolgokról és így valamely más lényvel *részben* azonosulhat és részben nem. Nem ismeri a *rész* és az *egész* szoros viszonyát, a résznek az egészszel szemben való alárendeltségét, föltétlen egyneműségét. Ebből magyarázható az a felfogás is, mely szerint varázslásaikban teljesen elégséges a rontásra a megrontandó egyén haja, körme stb. a megölésre, megrontásra alkalmas tárgy kibérbített alakja.³⁸⁾ Mi nem hiszünk a varázslásokban azért sem, mert tudjuk, hogy egy jelentéktelen rész (pl. egyetlen hajfürt) nem lehet azonos az egész személlyel vagy tárggyal s a személyhez vagy tárgyhoz közelálló, de tulajdonkép attól különböző dolog (pl. valamely tárgy kicsinyített, kifaragott „alakja“) még kevésbé. A primitív ember azonban mindezt egészen másképp tudja, mert a részt az egésztől nem választja el mereven, hanem a kettőt egymással azonosnak veszi és összecseréli. Fordított irányban ugyanez a helyzet, mert amint a részt (az egyén haját, körmét stb.) a primitív ember azonosnak tekinti az *egész* egyénnel, ugyanúgy tekinti azonosnak az *egészt* a résszel is, amikor például az elvarázslott meggyógyításában a jó varázsló kiszívja a varázsló eszközt a sebből (abból a jelentéktelen karcolásból, amelyen át a mérgező eszköz állítólag behatolt) s a beteg újra egészséges lesz.³⁹⁾ Joggal mondható

³⁸⁾ K. v. d. Steinen i. m. 294—297. l. Magy. átd. 198. l.: „Akit a varázsló meg akar rontani, attól vagy *hajfürtöt* szerez valami úton-módon, vagy egy csepp *vért* olyanformán, hogy meghegyezett galyacskát hajít utána s azt fölszedi. Ezt a haját vagy vért azután a méregtartóba teszi becsukja s az eredeti tulajdonos nyomban megbetegszik . . . — V. ö. Spencer and Gillen. The Native Tribes of Central Australia. 548., 549. l.: „Ha valakinek elrabolják a feleségét, a férj miniatűr kőkést csinál s végéhez fagyasztóval miniatűr lándzsát, hozzá pedig megie'elő nagyságú hajító íát erősít s ráolvasással kéri a fát, hogy menjen s ö'lje meg a nőrab'ót“.

³⁹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 298. l. Magy. átd. 199. l.

tehát, hogy az *egész és a rész*, ép úgy, mint az én és a nem én, a tér és idő, az értékes és értéktelen, a valóság és gondolatvilág s amint az imént említettük, a *személy* és a tárgy, sőt az *ok és az okozat* is, a primitív ember világában egymást kölcsönösen és szabadon fölváltható cserefogalmak.

Ha azonban a primitív ember ily kevéssé tartja szem előtt az egyedinek, a konkrét személynek vagy tárgynak zárt, minden mástól elhatárolt képzetét vagy fogalmát, akkor nem ki-mondottan realizál. Ehhez a határozott egyédi, reális „tárgyak” s a hozzájuk való állandó viszonyítás szükségesek. A primitív ember tehát nem annyira *konkretizál* vagy *realizál*, hanem igenis környezetével mondhatni minden lehető irányban *azonosul*, amely azonosulás — amint folyton láthattuk, — ép *úgy konkrét, mint absztrakt jellegű*.

A primitív ember ábrázolásai: *rajzai* és *táncjai*, szintén mind a folytonos azonosulást, nem pedig a „realizálást” mutatják. Nem céлом, hogy ezekkel is kimerítőbben foglalkozzam, csakis a legfeltűnőbb tényekre óhajtok reámutatni: „Művészetüknek összes motívumait az állatországból kölcsönözték, ami igen egyszerűen magyarázható, mert hisz egész képzeletvilágukat az tölti be”. „Ki gondolná, hogy még az olyan „egyszerű” alakok is, mint a háromszögek vagy négyszögek, melyekről azt hihetnők, hogy a primitív művész magától is kitalálhatta, *stilizálás* útján keletkeztek és pedig állati ábrázolásokból“.⁴⁰⁾ Nem valamelyes realizálási indítékokról van itt szó, hanem arról, hogy a primitív ember az állatok jellegzetes körvonalaikat leegyszerűsíti és ezek amazok *megcserélhető* képzeteivé (képeivé) válnak. A primitív ember szemében az illető ábrázolás tulajdonkép nem más, mint a lerajzolt állat maga. Mi tudjuk, hogy a kép vagy rajz valakit csupán ábrázol és nem azonos az ábrázolt egyénnel. A primitív ember szemében az illető ábrázolás nem más, mint az az állat vagy emberi egyén, amit, vagy akit ábrázol. „Minél jobban el van találva a hasonlóság, annál nagyobb bajnak tartják, mivel úgy vélekednek, hogy aki ült hozzá, annak fele élete költözött bele. Ennyi életet csak úgy nyerhetett a festmény, hogy ugyanannyi vétetett el az eredetitől. Viszont azt is képzelik, hogyha a festményt baj éri, az

⁴⁰⁾ K. v. d. Steinen i. m. 231: 1. Magy. átd. 136: 1.

eredeti szintén fájdalmat érez“.⁴¹⁾ A rajznak azonban nem is kell hasonlítania, elég, hogy a primitív ember az illető állat vagy személy aequivalensének tartsa. Hogy mily kevésbé fontos a tárgy vagy személy hasonlósága, realitása, az abból látható, hogy amikor zezugos vonalakkal kígyókat akartak ábrázolni, „ha a bőrük jellegzetességét érzékeltetni akaró pöttyök nem fértek el a vékony vonalra, illetve sávra, egész egyszerűen mellé rakták. Mintha csak később jutott volna eszébe a művésznek, hogy valami fontos dolgot még elfelejtett“. Ugyanígy voltak a bajusszal is. Amikor von den Steinen két társát lerajzolták, a bajusz fejük tetejére került. „Mindkét esetben utólag rajzolták oda . . . Hogy hova (rajzolja) azzal nem nagyon törődnek, legfőljebb annyiban, hogy a fejen, illetve arcon maradjon, a lényeg az, hogy egyáltalán ott legyen. Hogy mit vesznek föl, vagy mit hagynak el, tisztán érdeklődésüktől függ“.⁴²⁾ Az indián tehát nem par excellence *realizál*, hanem legalább is ugyanolyan mértékben *idealizál*. „Valóságos és stilizált formák egymás mellett fordulnak elő a primitív művészetben“.⁴³⁾

Végül az sem áll meg, hogy a primitív ember valamely állandó foglalkozáshoz, mint valami konkrétumhoz, realitáshoz hozzáidomul s egész lényével aszerint igazodik. Az, hogy valamit absztrakt vagy konkrét jellegűnek nyilvánítunk, szintén a mi dualisztikus, határozott ítéleteink közül való. Az *állandó* foglalkozást olyannak szoktuk tekinteni, mintha annak tárgyi, reális jellege volna s ez nem is okoz félreértést a jelenségekről szóló megítéléseinkben mindaddig, amíg nem felejtkezünk meg róla, hogy minden foglalkozás egyúttal szellemi tevékenység is és így sohasem lehet *teljesen* mechanikus, a természettől függő jellegű. Az a kérdés, van-e olyan foglalkozási ág, mely a primitívekre kitünően jellemző? Ha igen, akkor a természettudományos iskola joggal föltételezhetné nemcsak a primitíveknél, hanem a további, a kulturális fejlődés során is az embernek a foglalkozásokat előíró természet által meghatározott helyzetét. A vadászat mindenesetre elsősorban áll a pri-

⁴¹⁾ V. ö. Kane: North American Indians. 272. l. (United States Exploring Expedition. IV. K. 452. l.)

⁴²⁾ K. v. Steinen i. m. 234—236. l. Magy. átd. 141—145. l. V. ö. E. Nordenskiöld i. m. 91. l.

⁴³⁾ K. v. d. Steinen i. m. 246. l. Magy. átd. 148. l.

mitív ember foglalkozásai között, de *mellette* ott van a primitív földművelés is. „A Singu melléki indiánok ősidők óta függő viszonyban vannak a természetett növényektől, mégis egész gondolat és érzésviláguk a szintén ősi vadászó élethivatás gyönyöreivel van telítve“. Von den Steinen leírja „miképpen füleltek minden hangra, mely az erdőtől kunyhóikig elhatott s miképpen figyelték meg minden jelenséget, mely előttük útközben felbukkant. A bozótosban, az erdei ösvényeken, a csónakban vagy az éjjeli pihenőn mindig úgy viselkedtek, mintha vadászatot lettek volna“.⁴⁴⁾

Ámde, ha úgy a vadászat, mint a földművelés ősi foglalkozás a primitíveknél, hogyan lehetséges az, hogy érdeklődésük, képzelmük annyira a vadászat felé fordul, a földművelés felé pedig igen kevésbé. Nyilván azért, mert értelmi habitusuknak amaz jobban megfelel. A földművelés szorgos, aprólékos, rendszeres munkát kíván, helyhez kötött, egyhangú, nagyobb változatosság híján levő foglalkozás. Ez áll arra a kezdetleges, a mi kerti kapás művelésünkhöz hasonló földművelésre is, amely a brazília-belsejei indiánoknál dívik. Evvel szemben a vadászat csupa változatos esemény és mint ilyen, nagyon is megfelel annak az egyoldalú gondolkodásnak, az azonosulásokba olvadó gondolatsoroknak, amely annyira jellemző a primitív emberre. Ne gondoljuk azonban, hogy csakis a brazília-belsejei indiánok ilyen szenvedélyes vadászok. W. Schmidt ugyanezt mondja az összes pygmoid népekről (busmanok, középafrikai őserdőlakók, andamánok, malakkai szenoik, filippini negritók), akik az ételmet csupán keresik, fölveszik s vadász- és halászkészségekkel nem rendelkeznek: „Jäger, passionierte Jäger, sind sie alle, diese Männer der Urstufe“.⁴⁵⁾ Ilyen körülmények között joggal mondhatjuk, hogy a primitív ember ugyanúgy függhet konkrét foglalkozásaitól, mint ahogy egyoldalú értelmisége is hathat arra, hogy szenvedélyei kedvéért rendkívül ügyes vadászati eszközöket készítsen, vagy pedig valamely rendkívül kedvelt foglalkozás mellett akár évezredekig át megmaradjon. Ámde még ez a kedvelt foglalkozás, a vadászat is, nem mint abszolút domináns elem áll a többi fölött, ha-

⁴⁴⁾ K. v. d. Steinen i. m. 194—195. l. Magy. átd. 94—96. l.

⁴⁵⁾ W. Schmidt—W. Koppers i. m. 408. l.

nem mint első a többiek előtt s a bakairi indiánok például a vadászat, halászat és földművelés mellett az iparosságban is nem egyszer kitűnnek, a choritiknál és ashluslayknál pedig az állattenyésztésnek van nagy jelentősége.⁴⁶⁾ A továbbfejlődés, a haladás egyik vagy másik irányban, az ilyen vagy olyan jellegű „kultura“ ép oly mértékben függ a természeti körülményektől, mint az illető nép vagy törzs belső lelki tulajdonságaitól, értelmétől és vele összefüggésben lévő akaratától. Hogy azonban már a legrimitivebb fokon milyen nagy különbségek lehetnek az egymás mellett, teljesen azonos természeti viszonyok között élő, rokon törzsek között, arra K. v. d. Steinen a példák egész sorozatával szolgál. A bororoknál például „a földművelés csak a kezdet letelepedésén van, mert ámbár ültetnek mandiokát, de a termés megérését már nem várják be, hanem a még éretlen fiatal gyökereket kiszaggatják a földből s elfogyasztják anélkül, hogy a szükség hajtaná rá őket“. „A trumaikról viszont tudjuk és pedig részben hagyományaik alapján, részben a nyelvtudomány segítségével, hogy a növények termesztését aránylag későn sajátították el s náluk mégis kitűnően művelt nagyterjedelmű ültetvényeket találunk.“⁴⁷⁾ Mindezek a nagy különbségek jórészt a különböző törzsek különböző lelki készségeiből, aktiv vagy passzív hajlandóságáiból magyarázhatók.

Mindazt, amit a primitív embernek akár a konkrét-egyedivel, akár egy-egy konkrét foglalkozással való szoros összefüggésére vonatkozólag elmondottunk, a következőkben foglalhatjuk össze: Ugyanoly joggal állíthatjuk, hogy a primitív ember a konkrét, reális dolgokhoz bizonyos mértékig tapad; mint ahogy állíthatjuk, hogy értelme, absztrakt gondolkodása igen tág határok között igen szabadon irányítják különböző ténykedéseit.

4.

A primitív embernek minden irányban való folytonos azonosulása környezetével mindenestre bizonyos mechanikus jellegről tanuskodik. Ámde sok tényt sorakoztathatunk fel a

⁴⁶⁾ V. ö. K. v. d. Steinen i. m. 224—229. l. Magy. átd. 129—134. l. és E. Nordenskiöld i. m. 47. l.

⁴⁷⁾ K. v. d. Steinen i. m. 195. l. Magy. átd. 96. l.

mellett is, hogy épenúgy képes dualisztikus gondolkodásra, mint mi és ha éppen szükségesnek látja, ebben a formában ítéli meg a dolgokat.

Nézzük először a társadalom és az erkölcsök területét. A primitíveknél a főnököt általában „*primus inter pares*“-nek tekintik s az idősebbek közül választják. Háború esetén azonban esetleg külön vezető választatják és itt már csakis a vitézség és a harcban való tapasztaltság a döntő tényező.⁴⁸⁾ Az ilyen választás már határozott cél szerint igazodik s a tényállás igen határozott megítélését követeli, ahol a legkiválóbb képzelet vagy fogalma élesen szemben áll minden kevésbé megfelelővel. A gyermekek iránti nagy szeretetet, az idősebbek iránt általában szintén meglévő tiszteletet s gyöngédséget ellensúlyozza az a tény, hogy éhínség esetén nem egy primitív nép-nél leöldösik a kis gyermekeket és az öregeket. A busmanok; akiknél pedig nagy a szeretet a szülők és gyermekek között; ha nincs kellő eleség, az újszülöttet élve elássák.⁴⁹⁾ „Az indánno jogában állónak tartja, hogy méhe magzatát elhajtsa, vagy megölje az újszülöttet, ha úgytartja kedve.“ Az elgyengült öregeket nagyon sokszor hozzátartozóik maguk ütik agyon.⁵⁰⁾ Ezt avval indokolják ugyan, hogy az elgyengült öregeknek ne kelljen viselni a betegség és öregség terhét s temetéskor szívből megsiratják őket, mégis mindezekben az esetekben elsősorban a határozott gazdasági és egoisztikus szempontok, a hasznos és a nem hasznos szempontjai, szóval dualisztikus jellegű megítélések a döntő tényezők. A monogamus hűség szintén igen általános, de a braziliai karayáknál a férfi második feleséget is vesz, ha az első már öreg vagy igen beteg s az asszonycsere szokása is dívik náluk.⁵¹⁾ Itt tehát a férfi és a nő igen egyforma helyzetét, azonosulását áttörik s nem engedik érvényesülni a hasznossági és egyéb szempontok. A veddáknál és a karayáknál a férfi és az asszony együtt étkeznek s ugyanazon táplálékkal is élnek. Von den Steinen azonban már kiemeli azt a különbséget is, ami a vadászó férfi és a primitív földművelést űző asszony között táplálék tekintet-

⁴⁸⁾ Schmidt—Koppers i. m. 178. l.

⁴⁹⁾ U. o. 169. l.

⁵⁰⁾ E. Nordenskiöld, Az indiánok között. 34—35. l.

⁵¹⁾ Schmidt—Koppers i. m. 164—165. l.

tében van, amaz inkább húsevő, emez inkább növényi táplálékkal él.⁵²⁾ Az asszonyok az ünnepi táncokon semmi szín alatt sem vehetnek részt s nem szabad belépniök a furulyaházba, vagyis a férfiak házába sem, ahol az idégen látogatókat fogadják és megvendégelik.⁵³⁾ Itt tehát a társadalmi válaszfalak, a férfi és a nő ellentétének dualisztikus megítélései igen határozottan érvényesülnek. Más erkölcsi és gazdasági értékelések esetében is igen hasonló a helyzet. A „lopás“ tulajdonkép ismeretlen fogalom a brazília-belsejei indiánok között, azonban nagyon nehezen tudtak ellentállni, hogy az előttük ismeretlen és csodás tárgyakat el ne csenjék s nagy inkvizicionális kutatásokat kellett tartani azok megkerítésére.⁵⁴⁾ A lopás, az eltulajdonítás azonban nem jöhet létre a tulajdon határozott kiegészítő képzelete nélkül. És valóban a tulajdonnal oly gyakran velejáró kapzsiság is jelentkezik náluk. „Mindent megkivántak, mindent maguknak akartak „Ura“ az enyém, mondották egyszerűen“. Von den Steinen írja, hogy az auetök törzsénél járva, „nagyon vigyáznunk kellett apró tolvajlásaikra. Szerencse, hogy még velünk volt Tumayaua. Minden elcsent vagy kiosztott darab, amit természetesen magának szánt, szívébe nyilallott“.⁵⁵⁾ A személyi tulajdon ugyan nincs kifejlődve a primitiveknél, de a családi és törzsi tulajdon már jóval inkább, például K. Weule írja, hogy a busmanok s a ceyloni veddák aggodalmasan ügyelnek arra, hogy más családok területére ne lépjenek.⁵⁶⁾ Ez már a birtokviszony igen éles megítélését jelenti. A vendégszeretet általános a primitiveknél, de nem terjed valami messze s helyet ad a dolgok igen józan és egoisztikus megítélésének. „Az indián egyáltalán nem vendéglátó abban az értelemben, hogy látogatójának valami nagyon megörülne s kötelezve érezné magát arra, hogy ételt és italt pazarló módon föltálaljon. Már azért a csekély szívességért, t. i. a megkínálásért vizontszolgálatot vár s csakhamar elhagyja

⁵²⁾ K. v. d. Steinen i. m. 207. l. Magy. átd. 110. l.

⁵³⁾ U. o. 268. l. Magy. átd. 165. l.

⁵⁴⁾ U. o. 120. és 143. l. Magy. átd. 52. és 67. l. V. ö. Nordenskiöld i. m. 64. l.

⁵⁵⁾ K. v. d. Steinen i. m. 78. és 146. l. Magy. átd. 27. és 69. l.

⁵⁶⁾ K. Weule: Die Urgesellschaft und ihre Lebensfürsorge. Stuttgart. 26. l.

türelme, ha meggyőződik róla, hogy a vendég csak fogyasztani jött s nyíltan meg is mondja neki, legjobb ha odébb áll . . . Indián utitársaink bizony csak akkor kínáltak meg bennünket hiall, ha ökelmék már jóllaktak s a sült tésztából sem a legjobb falatokat juttatták. Az az örökös fölhánytorgatás, hogy ez vagy amaz a törzs „jó“ vagy „nem jó“, szintén azt mutatta, hogy ebben a tekintetben fölöttébb józanul gondolkoznak s általános megnyugvással fogadták, ha valamelyik törzsről azt mondtuk, hogy „nem jó“, mert az annyit jelentett, hogy az illetővel kissebb üzletet kötöttünk“.⁵⁷⁾ Ebben a tekintetben tehát már határozott értékítéletekről beszélhetünk s ha ezek nincsenek is mindig speciálisan az egyénhez kötve, hanem legtöbbször a törzs és még inkább a család altruisztikusabbnak látszó burkában jelentkeznek, át meg át csillan rajtuk a speciálisan egyéni szempont s a vékony külső burkot minduntalan szétszakítja és áttöri. A primitívek között az ő állandó azonosulásuk kapcsán mindenesetre fennáll bizonyos általános, még a törzs keretén is túlmenő társas viszony, így például von den Steinen elmondja, hogy amikor a trumai-kat, akikkel előző utazásukkor összekoccantak, újra föl akarták keresni, a bakairi törzsbeliek mindenkép azon igyekeztek, hogy félrevezessék őket s ne találhassák meg a trumaik búvóhelyét. „A főnök csak állhatatos makacszkodásunkra adott csónakot . . . nagyon féltette őket tőlünk. Kért is, ne bántsuk szegényeket“.⁵⁸⁾ Ez azonban egyáltalán nem akadályozza meg az indiánokat abban, hogy háború esetén a legkegyetlenebbül le ne gyilkolják egymást s amikor a trumaikat egyik velük ellenséges törzs állandó lakhelyükről elűzte és részben legyilkolta, a foglyok térdeit nyilvésszövel fúrták át, hogy meg ne szökhessenek. Ez esetben tehát a kegyetlenséget igen éles és tudatos megfontolás kísérte. A trumaik sem különbek, mert ők meg vízbe hányják az összekötözött foglyokat.⁵⁹⁾ Az ilyen esetek nem csak rendkívüli körülményekre szorítkoznak, hanem elég gyakoriak a törzs, sőt a család keretén belül is. Bármennyire békés viszonyban élnek is a törzs tagjai egymással; nem épen ritka az olyan eset, mely egy pár évvel K. v. d. Steinen expedíciója után történt a

⁵⁷⁾ K. v. d. Steinen i. m. 286. l. Magy. átd. 185—186. l.

⁵⁸⁾ U. o. 140. l. Magy. átd. 64—65. l.

⁵⁹⁾ U. o. 134. és 307. l. Magy. átd. 61. és 210. l.

jámbor és igen békés bakairiknál, hogy t. i. agyonverték jóra-
való, derék főnöküket.⁶⁰⁾ Lubbock pedig elmondja, hogy egy
polinéziai, aki rajongásig szerette igen kedves 3 éves kis fiát,
amikor a gyerek egy kosár halat elejtett, úgy vágta a sziklá-
hoz, hogy az holtan maradt ott.⁶¹⁾

Mi az olyan eseteket, mint a felsoroltak is, hajlandók
vagyunk a primitív népek kegyetlen, indulatos „ösztöneinek“
betudni s hozzáfűzve azokat a tapasztalatokat, amelyek a pri-
mitívek apró tolvajlásairól, kapzsiságáról kegyetlenségéről stb.
szólanak, szembeállítjuk a mi „erkölcsi“ álláspontunkkal, amely-
lyel ellent tudunk állani indulatainknak s minden társadalom
által rosszalt cselekvésnek. Ezen az úton könnyen jutunk arra a
következtetésre, hogy a primitívek világa a mi morális alapokon
nyugvó világfölfogásunkkal szemben immorális. Nem vesszük
észre, hogy ezt az ítéletet oly világnézet alapján állapítottuk
meg, amely telve van határozott, dualisztikus értéktételekkel.
A primitívek világából sem hiányoznak az ilyen ítéletek, de do-
mináló szerepük semmiesetre sem bizonyítható, mert legalább
annyi jellemző vonást sorolhatunk föl szelíd, békés természetük-
ről, a házastárs iránti hűségükről, a gyermekek iránti szere-
tetükről, az öregek tiszteletéről, egyszerű, kevéssel beérő vol-
tukról, még más törzsbeliek iránt való jóindulatukról is, mint
ezek ellenkezőjéről. Azok tehát, akik valamely okból nincsenek
megelégedve a mi kulturális állapotainkkal, egyszerűen nem
veszik tekintetbe a számtalan ellenmondó tényt és az immora-
litás hangoztatóival szemben hasonló túlzásba esnek, amikor a
primitívek világát paradicsomi állapotnak tüntetik fel, ahol a
jóság, derékség, hűség és minden más erény uralkodnak (Mon-
taigne, Rousseau, Condorcet). A mai általános felfogás újra ez
utóbbi elbírálás felé hajlik és ebben része van kulturánk állító-
lagos lehanyaglása bizonyos aggasztó jeleinek is, amelyekkel
szemben az ember vagy a többé-kevésbé idealizált *mult*, vagy
a hasonlóképp szebbnek, tökéletesebbnek képzel *jövő* derűsebb
képeiben, vagy pedig az egyszerűbb ember állítólagos jobb er-
kölcseiben keres megnyugvást és újabb hitet a tevékeny életre.
Keyserling filozófiája például, aki az európai kulturának a

⁶⁰⁾ K. v. d. Steinen i. m. Magy. átd. 75. l.

⁶¹⁾ Lubbock: A történelem előtti idők. Budapest. 1876. II. kötet 240. l.

keleti, ősi kulturákkal való átítatásától vár új lendületet, határozottan rousseau-i jellegű. Kiváló szakemberek sem teljesen mentesek az ilyen tendenciáktól. Von den Steinen már munkája elején kiemeli a brazília belsejei indiánok szinte paradicsomi állapotát. Az első indiánról, akivel útjukban találkoztak, így ír: „Egyáltalán nem úgy mutatkozott be, mint akinek a lelkén a tropusi erdő egyhangú és nyomasztó környezete tükröződne vissza, ahogy ezt az iskolában tanítják, hanem szüntelen nevetett és fecsegett, mintha csak a mérsékelt égöv valamelyik boldog országában nőtt volna fel.“⁶²⁾ A brazíliai tropusi erdők nyomasztó és bármiféle kultúra kifejlődését megbénító hatását először Buckle hangoztatta és ép az ő általában elfogadott nézeteit helyesbítik Von den Steinen megállapításai, aki „Bakairi idill“ című fejezetében így számol be ottani tapasztalatairól: „Első benyomásaim békés és megnyerő modorú vendégbarátaim jellemű felől szikrát sem változtak. Az öregebbek józan fölfogásúak és szorgoskodók, a fiatalabbak erősek és fürgék, az asszonyok dolgozók és háziasak, mindannyian jóindulatúak, kicsikét hiúk s a házi gondokkal elfoglalt anyákat leszámítva, egyformán jókedvűek és beszédesek s amellet tiszte ségtudók voltak. Amit tőlük elcseréltem, azt attólfogva az én birtokomnak tekintették és soha el nem tulajdonították, sőt gyakran elvesztett holmiaimat is visszahozták... Nem voltak ők mások, mint zavartalan, egyszerű állapotok gyermekei, kiknek életmódja csöndes „idill“ képét mutatta a közöttük tartózkodónak.“⁶³⁾ Később azonban ő maga szól apró tolvajlásaikról, kápsziságukról, sőt kegyetlenségükről is. Von den Steinen megállapításait inkább csak úgy tekinthetjük, mint helyesbítéseket a gazdasági és evolucionista iskolával szemben, amely Hobbes „bellum omnium contra omnes“ elvét hallgatólagosan elfogadva, a társadalmi őszállapotokat durvának, kegyetlennek, sőt erkölcstelennek festi. De amint már említettük, mai nap újra a primitívek állapotának, paradicsomi megítélése kezd túlsúlyba jutni. A legmodernebb ethnologusok, így Erland Nordenskiöld és Wilhelm Schmidt is igen békés, szelid hajlamúnak írja le az őszállapotban levő primitív embert.

⁶²⁾ K. v. d. Steinen i. m. 54. l. Magy. átd. 17. l.

⁶³⁾ U. o. 77. l. Magy. átd. 26. l.

Ha számba vesszük mindazokat az ellentmondó tényeket, amelyeket akár az egyéni, akár a társadalmi erkölcs terén föl-sorakoztattunk, nem fogadhatjuk el az egyes ethnologusoknak és filozofusoknak sem optimisztikus, sem pesszimisztikus állás-pontját, mert a primitív ember világról nem lehet dualisztikus érvényű, szóval pozitív vagy negatív irányú konkluziókat ki-mondani. Ez a világ tulajdonkép túl van a mi erkölcsi, dualisztikus fölfogásunkon s az erkölcsiség tekintetében az esetek bizonyos számára hivatkozva s a nekik el-lentmondókat negligálva, egyéni hajlamainak megfelelően mindenki azt bizonyíthatja be, amit éppen akar. A primitív ember se nem jó, se nem rossz, helyesebben egyszer jó s a kö-vetkező pillanatban előbb megnyilatkozó jóságától teljesen füg-getlenül rossz, nem morális, de nem is immorális, sőt az sem állítható, hogy erkölcsi tekintetben közömbös, hanem mind ezek helyett legfeljebb azt mondhatjuk, hogy a primitív ember *amorális*.

Aki tehát a primitív ember erkölcsi fölfogására nézve bármiféle leértékelő álláspontra helyezkedik, az, eo ipso, hibát követ el. De hibát követ el az is, aki *érzelmi* jellegűnek fogja fel a primitív ember világot, abból indulva ki, hogy a család és a belőle kisugárzó, messzire elágazó érzelmi kötelékek azok, amelyek a primitívekre nézve különösképpen jellegzetesek. Minden ilyen felfogás tulajdonkép a mi dualisztikus világfel-fogásunk kivetítése egy olyan világba, mely a mi zárt és szigorú fölfogásunkkal le nem értékelhető. A mi dualiszi-tikus fölfogásunk szerint az értelem az, mely rendes körülmények között uralkodik érzelmeinken. Ennek alapján az érzelmek csupán kísérő jelenségei, színező motivumai lehetnek az érte-lemnek, amelyekkel ugyan igen ellentétesek, más természetűek, de általa kormányozhatók. Ha már most *rendkívüli lelki viszonyokról* van szó, olyanokról, melyek között az értelem állandó uralma ki nem mutatható, akkor az egyik irányban föltétlenül döntő dualisztikus álláspontunk alapján *föltesz-szük*, hogy az illető viszonyok között *nem az értelem* az ural-kodó, hanem valami más, ösztön vagy intuíciószerű, egyszóval az *érezlem*. Nem nehéz azután az ellentmondó tényeket egy-szerűen nem létezőknek tekinteni, vagy valami ügyes logikai fogással a fő szempont alá subsummálni, hogy az illető viszo-

nyokat egyneműeknek, azaz teljesen érzelmi jellegűeknek nyilváníthatjuk.

Ha a primitív ember erkölcsi világára valami jellegzeteset óhajtunk mégis megrögzíteni, akkor a legjobb példa erre az a primitív ember, aki agyonüti megöregedett hozzátartozóit, s utána őszintén megsiratja őket, vagy Lubbock indiánjának esete, aki egyik pillanatban rajongásig szereti gyermekét, a másik pillanatban pedig falhoz csapja. „Ezek a jó emberek alapjában véve nagy gyermekekhez hasonlítanak és néha olyan kegyetlenségeket követnek el, ami igazán érthetetlen“.⁶⁴) A primitív ember világa tele van ilyen, nekünk természetellenesnek látszó diszharmoniakkal, ami azonban előtte igen természetes. A mi megharmonizált, etikus és logikus világrendünk alapján ki tudná végérvényesen eldönteni, hogy a két egymással ellentétes erkölcsi motívum közül, melyik az uralkodó jellegű?

5.

Vegyük most vizsgálat alá azokat az álláspontokat, amelyek a primitívek *értelmi* fölfogását a kultúrált ember értelmével szemben többé-kévesbbé leértékelik.

A primitívek világában az azonosulási tendenciák és az említett erkölcsi ítéletek mellett, olyan tényekre is bukkanunk, amelyek *par excellence értelmi* jellegűek. A fogalmi gondolkodásnak már a legegyszerűbb azonosulásokban is elég jelentékeny, bár csak másodlagos szerepe van. Például az apának a fiúval való azonosulásában szükség van az apa és a fiú, a kicsiny és a nagy ellentétes, határozott fogalmaira, hogy mindezek azonosaknak tekintessenek. Itt már tehát a tiszta absztrakcióknak és velük együtt értékeléseknek is van némi szerepe, legalább is annyi, hogy a viszonylatba hozott két képzet, illetve már fogalom egynemű, de ugyanakkor különböző értékű. Abban pedig, hogy a köldökzsinór leválása után úgy az apa újól, mint a fiú attól fogva külön személyiségnek tekintetik, már az *egyéniesség* minden mással szemben való határozott képzete, sőt fogalma s e fogalom értékelése, abszolút megbecsülése nyilatkozik meg. Az öregek tisztelete és megbecsülése révén így emelkedik ki mindinkább az apa tisztelete és az egész törzsre érvényes *érték-*

⁶⁴) E. Nordenskiöld, Indiánok és fehérek. Budapest. 44. l.

ítéletté lesz. Az absztrakciók fokozatos sorozatát, s a konkrét-tól, a mai emberektől mindinkább elszakadó, emelkedő értékelését jelenti azután Keri és Kame, a bakairik két *ősének*, a mai embereknél különb, mindent feltaláló és megszerző kulturheros alakjában való eszményítése és égbe emeltetése. Keri és Kame legendás alakjaiban magának az *értelemnek* éles megkülönböztetése is létrejön, mert amaz egyes kalandjaik közepette állandóan igen eszes, emez pedig igen ostoba. Az *erő* élesebb, határozottabb képze is kezd már megfelelő ítélet révén, de még igen embriójában kialakulni, mert Keri mindig erősebb, Kame pedig gyengébb. Bakairi monda szerint Keri és Kame az Oka jaguár fiai. „Ebben az időben Kerinek és Kamenak még *nem volt emberi alakja*. Kame közel talált menni a tűzhöz s meggyulladt. Megégett, meghalt. Keri rálehelte, orrot, kezét, lábat csinált neki, mint az embereknek“.⁶⁵⁾ Itt már a *fejlődés* fogalma is jelentkezik, jóllehet még csak igen kis magocska alakjában, de készen arra, hogy komplikált kulturák tudománya révén terebélyes fává, fejlődéselméletekké növekedjék. Az egymásból fejlődés gondolata először az átváltozás, az állat és az ember azonosulása külső burkában jelentkezik, de közben jön egy külső ok, a *teremtés*, hogy a burkot teljesen szétpattantsa s az eredeti gondolatot logikai eszmévé konstruálja. A természettudományos felfogás sem tesz mást, amikor a fejlődést nem belső, hanem külső okokból, a létért való küzdelemmel vagy a természethez való kényszerű alkalmazkodással magyarázza. A testtől megkülönböztetett, önálló *lélek* fogalom is ott lappang már a testtől elkóborló *árnyék* alakjában s ha itt még nincs is teljesen elválasztott léte, az árnyék önálló kóborlásai, kalandjai már mutatják, hogy a primitívek felfogása az embrióban már elképzelt léleknek a testtől való elszakítása, éles megkülönböztetése és tiszta fogalmi absztrakciója felé halad. Igen halványan, de már jelentkezik a *substantia* komplikált, a lélek és az érték képzetéből megkonstruált fogalma is, mert a *lehelet*, mint az élő ember lényege és tulajdonképeni ereje a vele azonos ráfúvással (természetesen a varázsló által) a holtat új életre kelti. A távolba nyúló varázslás mérgező, vágyható erejében már megcsillan az *erő* tisztán absztrakciókon fel-

⁶⁵⁾ K. v. d. Steinen i. m. 323—325. l. Magy. átd. 233—239. l.

épülő fogalma. Egyéb logikai konstrukciók meglételéről is beszélhetünk. Minden primitív törzs szükségesnek tartja, hogy főnöke legyen, ami igen határozott, dualisztikus ítéletet rejt magában, mert hiszen egy valakinek a többiek fölé emelése egyúttal avval jár, hogy a kiemelt és így magasabbra értékelt egyetlme főnökkel szemben a többiek úgy tekintessenek, mint *egynemű* alárendeltek. Az *egység* és az alárendelt *sokaság* dualisztikus képzete vagy fogalma tehát szintén megtalálható a primitíveknél. A főnök kiváltságos helyzete megismétlődik az égben s kialakul a mindenknek fölött álló *Isten* képzete vagy fogalma. Nem egy ausztráliai törzsnél megvan az Egyisten fogalomnak ez az embrionális alakja, aki az emberek atyja, őse, az égi jelenségeknek, mennydörgésnek, villámlásnak hatalmas ura és beavatkozhat az emberek sorsába.⁶⁶⁾

A *sok egynemű* fogalma azonban nem csupán ebben a vonatkozásban, az alárendeltség viszonyában van meg a primitíveknél. Számolásuk közben az egynemű, absztrakt egységek egész sorát, egymásutánját alakítják ki. Az absztrakt egységek egymás mellé rendezése, illetve határozott egymásutánja révén nem csupán a tér és idő képzetek és fogalmak jönnek létre, hanem azok továbbfejlesztése által a különböző *tudományok* is. A határozott térképzetek kialakulásához nem kell más, mint hogy az egyes tárgyak és személyek, mint egymással szemben álló, körülhatárolt és egyenértékű konkretumok rendeztessenek. A primitív embernél a konkretizálás nem cél, hanem eszköz. Hogy a személyekről és a tárgyokról, azok egymás mellett és egymással szemben álló konkrét, egyedi voltáról is van és pedig igen számos képzete és fogalma az nem szorul bizonyításra, mert hiszen különben nem volna képes arra sem, hogy őket egymással számtalan viszonylatba összekösse és azonosaknak vegye. Az a meglepő tájékozottság azonban, mellyel a primitív ember úgy a földi, mint az égi tájakon eligazodik, nem csupán a dolgok egymáshoz való térbeli viszonyítására vall, hanem arra is, hogy bizonyos állandó rendszerbe foglalja őket. Ez a rendszerezés összefügg bizonyos azonosulási folyamatokkal, mért minden égi test és égi tájék a primitív ember szemében

⁶⁶⁾ N. Söderblom, Das Werden des Gottesglaubens, Leipzig. 1926. 97—101. és 128—134. l.

egy-egy földi tárgyat vagy személyt jelent. E jelentések azonban aránylag lazán vannak összekötve a velük társuló konkrét ismeretekkel, úgy, hogy nem gátolják a dolgok önálló térbeli rendezését sem. Von den Steinen beszéli az őket állandóan kísérő bakairi indiánról: „Antonio kitünően eligazodott az égen. Csillagtérképem lényegével is csakhamar tisztában volt. Első alkalommal néhány alakzatot mutattam meg neki rajta, azután kimentünk, hogy az égen is fölkeressük őket. A házba visszatérve, nyomban megmutatta a térképen a Sziust. Ezt az Orionnal, Aldebaránnal s a Plejadokkal együtt összetartozó csoportoknak tekintik. Az Orion t. i. egy nagy állvány, melyen mandiókát szárítanak, a nagyobb csillagok a cövek végeit jelölik, s így a Sirius is egyik keresztgerenda vége, mert van ám az Égen mandióka is, ültetvény is, erdő is, meg minden, minden“.⁶⁷⁾ A csillagképeknek a földi jelenségekkel való azonosítása, másfelől önálló megfigyelése így egészítik ki egymást kölcsönösen s nem mutatható ki, hogy mikor melyikük segítette elő a másikat, amíg tiszta, határozott képzetté vált a primitív ember tudatában. A csillagászat *tudományának* kezdete ez s a rendszert épügy kíséri az evidencia s a viszonyok állandóságának, törvényszerűségének tudata, mint a mi komplikált, teljesen absztrakciókon nyugvó tudományainkat. Igaz, hogy ez az evidencia és a törvényszerűségnek ez a tudata azonosulásokkal kevert, tehát nem önértékű, mint a mi tudományainkban. A hitbeli meggyőződések és a tudományos evidencia itt még közös forrásból táplálkoznak s hasztalan akarnók meggyőzni az indiánt arról, hogy a dolgok (itt a csillagok) rendje (rendszere) nem olyan, mint ahogy ő állítja és elképzeli.⁶⁸⁾

A földi téreken való tájékozódás rendkívüli voltát mindenestre elősegíti az a szeretet és érdeklődés, mellyel a primitív ember a vadászat minden egyes mozzanata iránt érdeklődik. Von den Steinen írja az őt kísérő indiánról: „Antonio elemében volt. Vadászó szenvedélye egy pillanatra sem hagyta el, folyton leselkedett, mindent látott, mindent hallott s a legjelentéktelenebb eseményt is megjegyezte. Ha gyakori kérdéssel meg nem győződtem volna, magam sem hittem volna el, hogy valaki ké-

⁶⁷⁾ K. v. d. Steinen i. m. 314. i. Magy. átd. 220. l.

⁶⁸⁾ U. o. 309. és 311. l. Magy. átd. 212. és 216. l.

pes írásos följegyzés nélkül egyszeri úton annyi mindent és oly biztosan emlékezetben tartani, mint ő rajta tapasztaltam. Nemcsak minden kanyarulatot újra fölismert, hanem azt is megmondta, hogy eddig vagy addig a pontig még ennyi meg ennyi kanyarulat következik. A térkép a fejében volt, vagy helyesebben, számos és pedig jelentéktelennek tetsző eseményt őrzött meg, úgy amint azok egymásután következtek. Itt lőtünk egy kacsát, amott úszott át egy disznó a folyón, e helyen állott egy jato fa, amiből csónakot csináltunk, itt ilyen meg ilyen halakat fogtunk, stb.⁶⁹⁾ Azt tapasztaljuk, hogy az ujrafelismerések határozott sorban, megszakítás nélkül következnek, egy bizonyos cél szerint igazodó zárt sort alkotnak s a megfigyelt dolgok a vadászattal, mint fő céllal összefüggő, de egyúttal mint éles, határozott egyediségek választatnak külön a környező minden más dologtól. Mindebből az következik, hogy a primitív ember nem csupán az újra felismeréskor, hanem az út (vadászat) lefolyása alatt is tudatosan, egy cél érdekében folyton absztrakt képzeteket és fogalmakat konstruál és helyez szembe egymással dualisztikus értékítéletek alakjában. Az eredmény egy olyan tapasztalat, illetve tudásrendszer, amely pontosságban, a megfigyelések hűségében, a törvényszerűségek levonásában a mi ismereteinkkel bátran versenyezhet, sőt bizonyos irányokban határozottan meghaladja azt. „Magunkféle ember bizony semmit sem vesz észre abból, amit az indián éles szeme már meglát. A vízhullámok alakjának legcsekélyebb változása elárulja zsákmányát“. És másutt: „Sohasem bámultam jobban Antoniót, mint most, mikor minden tájékoztató jel nélkül — még a nap sem süttött — megtalálta a keresett dombot s rajta azt a fát, amelyiken levelünket bádogdobozban elhelyeztük“.⁷⁰⁾

Az csak természetes, hogy a kulturált népek fegyverei éppen más irányú tudományaik kifejlődése folytán, messze fölülmúlják a primitívekét, ha azonban vadászati eszközeiket nem a legmagasabb kulturájú, hanem a hozzájuk közelebb álló népekkel, például Afrika kitünőleg földművelő vagy állattenyésztő néger népeivel hasonlítjuk össze, akkor azt találjuk.

⁶⁹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 155—157. l. Magy. átd. 73. l.

⁷⁰⁾ U. o. 164—165. és 220. l. Magy. átd. 79. és 125. l.

hogy a vadászati eszközök megkonstruálásában, észbeli találeurkonyságban amazokat nem egyszer messze felülmúlják. K. Weule írja, hogy „Egész Afrika csak az egyszerű ij fölött rendelkezik, mely egészen olyanfajta fegyver, mint a mi ijünk, csak a pygmeusok mondhatják sajátjuknak az összetett vagy legalább bizonyos módon megerősített ij fejlettebb alakját, amennyiben a keresztmetszetében hordsarló alakú bambuszt jelentékenyen megmerevíti egy, ezen homorulatba behelyezett és erősen reákötozött fapálcika. A medje törzs nyilait prém-szegélylyel és vasverettel díszíti. Ez a fegyver olyan jól és hatásosan visz, hogy a nagytermetű szomszédok majdnem mindenütt átvették, jóllehet 80 cméteres hosszával nagyon is kicsiny nekik.“⁷¹⁾ De nézzük csak a braziliai belsejei indiánok vagy az afrikai busmanok nyilainak meglepő változatosságát és rendkívüli tökéletességét! Amint Weule megállapítja, a busmanok nyilának „legfejlettebb alakja valóban technikailag a legtökéletesebb és taktikailag a leghatásosabb, amit csak afrikai lakó valaha kigondolt. Nyilmérgei kiválasztásában és összetételében is túlszárja a busman minden más afrikain.“⁷²⁾ A legalacsonyabb fokón lévő természeti népek életfolyásából a példák seregeit sorolhatnánk fel, de ez a pár vonás is bizonyítja, „hogy gondolkodásuk a valóságban igen bonyolult folyamat, amely a technikailag fejlett találmányoknak, a természet titkaiba való mély behatolásnak és a környező természet igen pontos ismeretének egész sorát zárja magába. Az eszkimók kajakja úgy technikai, mint közlekedésföldrajzi szempontból valóban eszményi megoldása a sarkvidéki parti vizek rendkívüli nehéz közlekedési és vadászati kérdésének. Ugyanezeknek az eszkimóknak és a hiperbo-reusoknak szánkóját mi európaiak nem tudnók sokszoros kísérlet és kudarc nélkül előállítani, könnyűségével és rugalmasságával annyira a viszonyoknak megfelelően van szerkesztve. És végül semmiképp sem áll összhangban tulajdonosának különbeni kulturájával a bumerang (az ausztráliaiak híres, fából készült

⁷¹⁾ K. Weule: Die Urgesellschaft und ihre Lebensfürsorger. Stuttgart. 22—23. l.

⁷²⁾ K. Weule i. m. 25. l. — V. ö. K. v. d. Steinen i. m. 219. l. Magyar. átd. 123. l. „Különösen a nyilvesszőben remekelnek“.

hajtó eszköze), amely a mechanika szempontjából tekintve, oly nehezen érthető eszköz, hogy újra meg újra föltesszük a kérdést, vajjon hogy juthatott hozzá éppen az ötödik világrész nyomorult lakossága ; még ha nem is mint tudatos találmányt tekintjük, hanem mint véletlen fölfedezést, ahogyan ez a tényállásnak kétségtelenül megfelel, mégis egyike az emberiség legfigyelemreméltóbb kulturteljesítményének, hogy olyan faj, mint az ausztráliai, kulturájának birtokába vette és egyelőre egészen beláthatatlan időközön át megtartotta és tökéletesítette“.⁷³⁾

A primitív ember nem csupán a vadászat terén képes absztrakt gondolkodásra, hasonló éles, határozott módon és hasonló rendszerességgel absztrahál más irányokban is. A folyton megisméltendő kérdés után, hogy vajjon Von den Steinen maga csinálta-e nadrágját, ingét, függőágyát, stb., a bakaarik második kérdése „*mindig* a tárgy *névére* vonatkozott. „Eszéti?“ „eszéti?“ „hogy hívják“ káltották kórusban, egyikök-másikok sokáig gyötörte magát az idegen szó kiejtésével s ha egy-egy tárgy nevét megtanulták, látni lehetett rajtuk, hogy ezzel maga a tárgy is meghittebbé lett előttük“. Az ismeretlen dolgokkal szemben rendes eljárásuk az volt, hogy besorozták a már ismert dolgok közé s a náluk járatos szóval illették. Így például „kalapjainkat fej-háznak, csizmáinkat láb-háznak nevezték“.⁷⁴⁾ Ha tehát az egyes ismeretlen dolgoknak az egyes ismert dolgok közé sorozása együttjár is bizonyos azonosulásokkal, ugyanakkor a nem ismert dolgok az ismertekkel való összevetése és értékelése révén egy már fönnálló, bár még reális vonatkozású *nyelvrendszerbe* soroztatnak be. De találkozunk már önálló jelentésekkel is, például a névcseré szokásában. Így cserél nevet Von den Steinen az auctō törzsbeli egyik indiánnal. „Mayulinak hívták az illetőt. Hatszor, hétszer megkopogtatta a hátamat s ugyanannyiszor ütemesen mondta „Mayuli“, majd mellemre fújt s mindkét fülembe susogta „Mayuli“. Ettől kezdve mindenki Mayulinak hívott“. „Mayuto“ főnőkkel is baráti szövetségre léptem, kölcsönösen kicserélve nevünket“.⁷⁵⁾ Itt tehát a *név* (eredetileg egy konkrét

⁷³⁾ K. Weule i. m. 32—33. l.

⁷⁴⁾ K. v. d. Steinen i. m. 67. és 79. l. Magy. átd. 22. és 27—28. l.

⁷⁵⁾ U. o. 145. és 150. l. Magy. átd. 68. és 71. l.

személy minden mástól megkülönböztető megjelölése) önálló jelentőséget nyer és mint a személy *ereje* (lényege, értéke) varázslás által átadódik egy másik személybe s a nevek kölcsönös varázslatos kicserélése által a két személy között testvérség, barátság, szövetség jön létre. A névcseré külső formája tehát még varázsoló jellegű, de a nevek kicserélésével létrejött szoros szövetség egyfelől jóval több, másfelől kevesebb, mint az apa és a fiú vagy a törzsbeliek azonossága. A név absztrakt és értékelő jelentősége különben már ott kezdődik, amikor az indián férfinak egyéni neve van (az öregapjé, nagybátyjé, valamelyik őséé, vagy pedig egy állat neve), az aszszonyoknak pedig még nincs: „asszony vagyok“ rendszeren ez volt a felelet⁷⁶⁾ A sajátos és már inkább csak vonatkoztatott nyelvrendszer tehát kezd a különböző irányokban kialakulni. Hasonló kialakulást mutat a képirás is. Von den Steinen följegyzéseiben olvashatjuk például a következőket: „Visszautazás közben egy alkalommal olyan hely mellett mentünk el, melyet indiánjaink már érintettek. Meglepetve láttuk, hogy a homokba két hal van rajzolva. Antonio ezeket matrinhamoknak mondotta. Megállottunk s csakugyan fogtunk matrinhamokat. Világos, hogy e rajz a jelen esetben éppen annyit jelentett, mint az odaírt szó, sőt egyenesen föl is hívta az illetőt arra, hogy próbáljon ő is szerencsét⁷⁷⁾ Az írástudomány kezdete ez, mely a rajzolásnak képirás céljaira való felhasználásával, majd az írásjeleknek a nyelvi kifejezésekkel való azonosítása által absztrakt jelrendszerré alakul, itt azonban még teljesen kezdeti fokon van.

Végül arra is vannak jelek, hogy nem csupán a dolgoknak egymásmellettiségére vonatkozó, hanem azok egymásutóját, *a történések lefolyását* absztrakciókkal *ábrázoló* tudományok is kezdenek kialakulni, bár még rendkívül embrionálisan. A bakairik mondáiban „előfordul az, hogy egyik ősük 5 fát döntött le. Az elbeszélőnek a következő három mondatra volt szüksége: Ledöntött két fát. Ujra ledöntött kettőt. Ledöntött egyet⁷⁸⁾ Ebben még a primitívek számolásbeli nehézkessége jut kifejezésre, hiszen láttuk, hogy az indián az 5-ös számot ekként fejezi ki:

⁷⁶⁾ K. v. d. Steinen i. m. 289. l. Magy. átd. 187. l.

⁷⁷⁾ U. o. 232. l. Magy. átd. 137. l.

⁷⁸⁾ U. o. 87. l. Magy. átd. 31. l.

aháge aháge tokale (2 + 2 + 1). Egyik mondájukban Keri parancsára, hogy a vörös keselyű adja oda néki a birtokában lévő Napot, először a hajnali pirosságot hozzák el néki, másodszor a Holdat és csupán *harmadszorra* a Napot. Amikor pedig a folyók származásáról van szó, Keri és Kame 3 napig mendégélnek, majd a folyók mentén 3 napig futnak.⁷⁹⁾ A kifejezésnek ez a módja nem más, mint a térben és időben egyaránt lejátszódó eseménynek egyetlen vonallal való ábrázolása, absztraktabb jellegű időegyeségekkel (az egyes napokkal) mintegy pontszerűen jelölve meg és kötve össze az idővonal legjellegzetesebb mozzanatait: a kezdetet, a lefolyást és a véget. Összetettebb kulturákban ezekből konstruáltak meg azután a Moirák (a Párkák) és a Nornák konkretizált, megszemélyesített hármas alakjai. De gondoljuk meg, hogy ma sem tudjuk az események megtörténtét tökéletesebben ábrázolni, mint a három jellegzetes időponttal: a múlttal, jélennel és jövővel, sőt James és Bergson egyenesen a realiztikus kulturák konkretizáló szintjére esnek vissza, amikor a dolgok szerintük par excellence időben való megélését úgy képzeltek el, mint egy mindent magába foglaló, hatalmas, hömpölygő *folyamot*. Gondoljuk meg továbbá, hogy az egyes fejlődéelméletek Vicótól kezdve (3 nagy világkorszak: az isteni, a heroikus és az emberi) Comte-on (lois de trois) és Hegelen át (thesis, anthithesis, synthesis) egészen Spenglerig (az egyes kulturák keletkezése, virágzása és lehanyatlása) az emberiség, a világ és a kulturák fejlődésében folyton hármas időpontokat és időtartamokat, lefutásokat különböztetnek meg. Vajjon csakugyan annyira lértékelhető-e a mi gondolkodásunkkal szemben a primitív ember gondolkodása, mikor egész tudományos gondolkodásunknak összes konstruktív fogalmai kezdetleges alakjaiban ugyan, de mind megvannak a primitívek gondolatvilágában!

Az emberi értelem mindenek fölött és előtt való szerepét hangoztatók a primitív ember világát is par excellence értelmi jellegűnek hajlandók felfogni. Azokból a megnyilvánulásokból indulnak ki, amelyekben már határozottan értelmi jellegű absztrakciók uralkodnak, ilyenek a primitív ember számfogalmai, nyelvi képzetei és fogalmai, sőt bizonyos mér-

⁷⁹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 324—326. l. Magy. átd. 235—238. l.

téki rajzai is. Ilyen álláspont szerint a primitív ember nem *azonosul* környezetével, hanem már ekkor is *azonosít*, vagyis kitűnőleg értelmi funkciókat hajt végre. Nem tagadható, hogy a primitív ember minden irányban megindított azonosulásaiban is van az értelmi műveleteknek, szubjektív és dualisztikus konstrukcióknak bizonyos szerepe, de a primitív embernek környezetével való azonosulása, egybeolvadása mellett a tisztán értelmi funkciók legtöbbször csak másodlagosan hajtathatók végre. Föltehető ugyanis, hogy az elsődleges funkció, a különböző élmények azonosulása a maga rapid voltával minduntalan magával sodorja és így folytonosan megszakítja a meginduló értelmi funkciókat s vele együtt a különböző élmények szoros összeköttetését is és emiatt az élmények szabadon kicserélődhetnek egymással, sőt alkalomadtán teljesen elmosódhatnak és egybefolyhatnak. Aki tehát a primitív ember világát csakis szubjektív és értelmi jellegűnek, tehát egyneműnek és mindenben azonosnak fogja fel, az eltünteti, illetve maga is elősegíti elmosni a dolgok, az élmények között meglévő különbségeket.

Akik nem akarják elismerni, hogy a primitív ember kitűnőleg fogalmi konstrukciókra is képes, azok pedig a minimumra redukálva, leértékelve a primitív ember értelmi megnyilvánulásait, végül erről a minimumról is elfelejtkeznek s azt állítják, hogy a primitív ember összes élményeiben, gondolkodásában és cselekvésében egyaránt *ösztönszerű*, *mechanikus* vagy pedig *érzelmi*, *teljesen spontán jellegű* folyamatok uralma alatt áll.⁸⁰⁾

⁸⁰⁾ Ide sorozható Levy Bruhl álláspontja is, aki a primitív ember világát *praelogikusnak* ítéli meg. Ha a primitív ember világát egy dualisztikus, hátrahozott ítélet kapcsán praelogikusnak nyilvánítjuk, az más, mint *érzelmi* vagy *ösztönszerű* jellegű nem lehet. Az *akarat* volna még az, amely ezeken kívül némi joggal helyt állhatna, mert az érzelmek és az ösztön mellett mint harmadik lelki tényező az akarat kerülhet az értelemmel különböző, ellentétes vagy alárendelt relációba. Az akarat azonban abszolút függvénye a tudatosságnak, mert olyan akarat, mely nem az értelemnek van alárendelve, ellenmondást zár magába és így a „vak“ akarat (Schopenhauer) csakis érzelmi vagy ösztönszerű jelleggel bírhat. Ha tehát Levy Bruhl a primitív ember *praelogikus* voltáról beszél, akkor ez a praelogicitás csakis érzelmi vagy ösztönszerű természetű lehet. A praelogikus különben is félrevezető kifejezés, mert semmi sem előzheti meg magát a megismerést s a velejáró logikumot, az értelmet s minden ilyen ítéletünk az egyik ítéletelem önkényes előre vetítésén, idősorba állításán alapul. Legfeljebb azt mondhatjuk, hogy az ismeretben az értelem *mellett* más tényezők (érezelmek, ösztön stb.) is szerepelhetnek.

Ami a primitív ember világának ösztönszerű vagy érzelmi megítélését illeti, mind a kettő szétválasztó ítéleteken alapul, mert ugyan mit lehetne az ösztön vagy az érzelem ellentétének föltüntetni, ha nem az értelmet. Csupán akkor lehet ösztönről vagy érzelemről beszélni, ha az értelemről is állítunk vagy tagadunk valamit. Állíthatjuk tehát, hogy a primitív ember élményeiben az értelmi funkcióknak nincs semmiféle szerepe, mert ott tisztán az érzelmek és az ösztönök uralkodnak. Ekkor azonban nem csupán az ellentmondó tényektől kell eltekintnünk, de arról is le kell mondanunk, hogy a primitív ember bármiféle jellegéről beszéljünk, mert hiszen az érzelem és az ösztön létének *föltétele az értelem*, habár megfordítva ugyanígy áll a dolog. Mi ugyanis valamely akár elméleti, akár a fizikai világra vonatkozó ténycsoportot akként ítélünk meg, hogy annak egy részét, *határozott törvényszerűségként*, magasabb-rangúnak értékeljük, így az állandót a változóval szemben, az organikuszt a mechanikussal, az objektívét a szubjektívvel, az értelmet az érzelmekkel és ösztönössel szemben. Értéktételről lévén szó, nem tételezhetjük ezt anélkül, hogy ne gondolnánk a megfelelő ítéletpárra, legyen az akár domináns (főlértékelt), akár dominandus (aláértékelt, subsummált) elem az illető ítéletben. Ha tehát a primitív embert illetőleg olyan egyoldalú ítéletet alkotunk, mely az ellentmondó tényeket nem veszi kellőképp számba, akkor szükségkép teljesen ösztönszerű, vagy pedig érzelmi jellegűnek nyilvánítjuk a primitív ember világát s nem létezőnek vagy lényegében szintén ösztönszerű, érzelmi jellegűnek vesszük mindazokat a tényeket, melyek ennek az ítéletünknek ellentmondanak. De vajjon tudományos jellegűnek mondható-e az olyan ítélet, melynek a tapasztalatok igen nagy száma *folytonosan* ellentmond? Aki tehát a primitív ember világát ösztönszerű vagy érzelmi jellegűnek nyilvánítja, az tudományos *dogmákat* enunciálhat ugyan, amiket érzelmeink, hajlamaink, egyoldalú kutatásaink alapján elfogadhatunk, de éppen ezek közbeiktatásával bizonytalanná, zavarossá teszi ítéleteinket, elmosván a dolgok, az élmények között lévő, az értelem által fölismerhető és megállapítható különbségeket.

Ha a primitív ember világát a sok, egymással ellentmondó tények közepette mégis meg akarjuk ítélni, akkor — ugyanazon az alapon, amelyen kimondottuk, hogy a primitív ember erkölcsi

tekintetben amorális — meg kell állapítanunk, hogy a primitív ember értelmi tekintetben se nem logikus, se nem illogikus és még kevésbé praelogikus, hanem mindezek helyett *alogikus*. Sokszor úgy tűnik fel, hogy a primitív ember nem közönséges értékű, hatalmas erejű logikával bír, amely gyors, tiszta és világos felfogásmódjával, konstruktív erejével és annak kitűnő gyakorlati alkalmazásával megszegyeníti a komplikált kulturájú népeket. Máskor pedig azt tapasztalhatjuk, hogy ugyanaz a primitív ember mechanikus, asszociatív gondolkodásformák között marad és háromig sem tud számolni.

Karl von den Steinen azt, hogy a brazília-belsejei indiánoknál a különböző dolgokról való képzetek és fogalmak szinte minden törvényszerűség nélkül összekeverednek, a homályos látással hasonlítja össze.⁸¹⁾ Ha azonban számba vesszük mindazt, amit a primitív ember világának alogikus voltáról mondtunk, helyesbíteniünk kell Karl von den Steinen hasonlatát. A primitív ember értelmisége a mi lemérsékelt, harmonizált fölfogásunkkal szemben inkább a végletek között mozog s a nyári időjáráshoz hasonlítható, amikor az egyik pillanatban *igen tisztán, nagy élességgel* látjuk a dolgokat, a következő pillanatban pedig elborul az ég, hatalmas zivatar keletkezik s egyszerre minden összefolyik előttünk s a tárgyak körvonalait csak ingadozóan, magát a tárgyat csak színfoltokban tudjuk megkülönböztetni.

A primitív ember *értelmisége* még leginkább a mi *igen egyszerű földművesünk* és még inkább a *pásztorember* babonás, de amellet élénk, eredeti nézetekkel, elméleti találékonysággal teli világához hasonlítható s esetleg a *gyermek*, a *nő* és a *lángelme* rapid gyorsaságú, élénk, de könnyen a végletek között mozgó felfogásához. De ugyanakkor óriási távköz választja el a primitív embert mindezeketől, akik egy komplikált kulturájú társadalom uralma és szoros köteléke alatt állanak, attól eredeti hajlamaikban folytonosan, szinte pillanatról-pillanatra befolyásoltatnak. Evvel szemben a primitív, a természeti viszonyok között igen izoláltan élő emberi együttlétre még a kissé kulturáltabb, de távolibb szomszédságú népek hatása is igen csekély. A primitív embernek lehet apró boldogságokkal

⁸¹⁾ K. v. d. Steinen i. m. 305. l. Magy. átd. 207. l.

teli, szép családi élete, a békés hajlamú törzset igazgathatják bizonyos bölcsességgel az általuk tisztelt öregek. De elég az emberek, családok, törzsek közötti legapróbb összekoccanás, hogy viszály, háború törjön ki s öldököljék egymást. És mint-hogy a primitív ember nem sokat gondol a jövővel, hanem inkább a boldog vagy esetleg sanyarú pillanatnak él, nem kell más, mint egyetlen inséges esztendő, hogy valamely primitív nép, tagjainak csekély számához képest igen nagy számban, százával, sőt ezrével pusztuljon el. (Így a busmanok az 1892—93-iki nagy szárazság alkalmával). Mikor von den Steinen 1887-iki expedíciója után 1901-ben új expedíció járt a braziliai bakairi földjén, a három bakairi faluból csak a második és harmadik volt meg, az elsőt úgy látszik elpusztították. Ámde e falvak sem a Kuliszehu folyó bal, hanem a jobb partján feküdtek már, sőt nem is a folyó közvetlen partján, mint eredetileg, hanem attól egy órányira. Ezek a tűnő, változó képek a primitív ember világának szinte egyedüli mértékei!

Az ethnologia jövőbeli feladatai.

Az ethnologia, mint a primitív emberrel és a miénktől különböző, kevésbé komplikált kulturájú népekkel foglalkozó tudomány, jelenleg ép a válaszüton van, hogy elhagyva eddigi természettudományos irányzatát, leíró tudományból szellem és egyben törvénytudománnyá alakuljon.

Minden törvénytudomány azonban, eo ipso, *értékelő* jellegű. Nem azt mondjuk, hogy a leíró tudományokban nincs szerepe az értékelésnek, mert hiszen ott is *ki kell emelnünk* azt a szempontot, aminek kedvéért a leírás történik, de igen gyakran eltekintünk attól, hogy minden értékelés, eo ipso, szubjektív jellegű is. Föltételezzük, hogy az illető tudomány *tárgya* (pl. az ásványtan tudományában maga az ásvány) akkor is objektív valósággal bírna, ha senki sem ismerné is. Ilyen föltevés alapján alakult ki a régebben uralkodó természettudományi fölfogás, abszolútnak, állandónak szupponálván (hypostazálván) a „természetet“, a fizikai világot. Mai nap legfeljebb annyit mondhatunk, hogy minden természettudomány *leíró része* ilyen jellegű, mert még az ásványt sem gondoljuk valami abszolút állandónak, hanem olyannak, ami folytonos változásnak, átalakulásnak, sőt esetleg — tőlünk nem különbözően — belsőjéből kiinduló fejlődésnek (kristályosodás, folyékony kristályok, stb.) van alávetve. Poincaré már kiemeli, hogy a fizikai tér- és időfogalmakban is igen jelentős szerepe van a szubjektív szempontoknak.⁸²⁾ Az ethnologia tudományában ugyanígy van ez, vagy legalább is így kell lennie. Ha az egyes kultur-

⁸²⁾ Sőt az u. n. formális tudományok, a logika és a matematika sincsenek már a régebben uralkodó objektív állásponton, mert pl. a logika mai nap nem csupán a gondolkodás *állandó* formáival foglalkozik, hanem ezeket a formákat viszonyuló, azaz változható és alakuló, egymáshoz alkalmazkodó, az objektív realitástól távolodó jellegűeknek is te-

köröket még mindig olyan fogalmakhoz viszonyítva rendezzük, amelyek reális, konkrét viszonyokat fejeznek ki — és ilyenek úgy a foglalkozások, mint a házassági viszonyok különböző alakjai — akkor a régi természettudományos vagy más reális, „objektív” fölfogásokhoz hasonlóan hypostazáljuk, objektíváljuk nemcsak ezeket a viszonyokat, hanem ezek kapcsán föl kell tennünk, mint előzményt, ezeknek valamiféle tartóját, magát a természetet is. Ebben a beállításban a primitív ember a természeti viszonyoknak újra csak mechanikus rábjául tekinthető, amit elsősorban a természeti viszonyokhoz igazodó, állandó foglalkozás és ennek állandó függvénye, a házassági formációk föltétlenül determinálnak. Az a felosztás tehát, amit a kultúr-történeti iskola hívei az egyes kultúrkörökre nézve nagyjában megállapítottak, már csírájában magában hordja mindazon fejlődési etappe-ok hibáit, amelyekről joggal hihettük, hogy az ethnologia tudományában a multnak adattak át. Nem kell más, mint e hibák némi túlzása, hogy a régi fölfogások újra fölburjánozzanak s elnyomják az ethnológiának, mint szellemtudománynak további szép, egyenes irányú fejlődését. Rámutattunk, miként bukkan föl a primitív ember paradicsomi jellegű elbírálása a legmodernebb és legélesebb eszű kutatóknál (K. v. d. Steinen) és rendszerezőknél (W. Schmidt). E tünet magyarázatát abban leljük, hogy a modern ethnologia a passzív vagy aktív élelemkeresést, így pl. a vadászat és halászat foglalkozását teszi az első primitív kultúrkör középpontjául és minden más kulturjelenséget, legyen az akár szellemi, akár materiális

kinti. Így tehát idejét haladottnak kell tekintenünk minden olyan tudományos fölfogást, amely föltételezi s elképzeli, hogy valamely logikai fogalom, így az igazság fogalma valamilyen objektív, abszolút léttel is bírhat s az igazság (pl. Pythagoras tétele) igaz marad, ha *senki* sem ismeri is. Inkább tudományos *kényelmesség* ez, megtartván a könnyebben fölfogható, kitaposott és minden irányban egyensúlyozott régi fölfogást, nem pedig mélyenjáró gondolkodás. Az már azután teljesen mindegy, hogy a fogalmak e világát hol képzeljük el, az égben-e, vagy valamely más speciális helyen (pl. a tiszta „ideák” világában). Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy az igazság független minden realitástól, kivéve magát az emberi szellemet, mely nem gondolható el valamiféle realitástól teljesen függetlenül, de amelyre nézve a reális és ideális, az igaz és nem igaz stb. itélete, minthogy ő maga hozza létre s magára nézve is érvényesnek ismeri el, tulajdonkép irreleváns.

jellegű, e fő szempont köré csoportosít. Hogy ez a csoportosítás minél tökéletesebb legyen s lehető legkevesebb ellenmondást zárjon magába, vagyis evidensnek s törvényszerűnek *lássék*, a kulturtörténeti iskola az első kulturfokon álló primitív népek csoportjában egy további felosztást hajt végre. Így jut el a *pygmeus* (az élelmet csupán felvevők, keresők), a *pygmoid* (a vadász és halászkészségek első alkalmazói) s az u. n. bumerang-kultúra (bizonyos ausztráliai törzsek stb.) csoportjához, amely utóbbiakhoz függvényként csatolja mindazokat a primitív népeket, amelyek általános jellegük tekintetében idetartoznak ugyan, de tulajdonkép fejlettebb kulturkörökből visszafejlődött törzsegységek (eszkimók, keletázsiai ainok, gondok, egyes délamerikai indiántörzsek, pl. a tüzföldiek s talán a bakairik is). A *pygmeus* és a *pygmoid* népeknek a többiektől való ilyen elválasztásával a legprimitívebb fokon olyan kulturállapot szupponáltatik, amely aktív vagy passzív, igen egyszerű élelemkeresést űzve, békés, szelíd, monogam viszonyaiban igen közel áll a régi filozófiai fölfogások paradicsomi állapotához.

A primitív népek egységes csoportjának szétbontásával a kulturtörténeti iskola mindenekelőtt messze kerül attól a fennhangoztatott alapelvétől, hogy a kulturkörök tulajdonkép nem egymásból, hanem egymás mellett fejlődtek ki. Ha a *pygmeus* és a *pygmoid* népeket a legprimitívebb jellegűeknek deklaráljuk, evvel egy fejlődési sort tételezünk, amelyben a legprimitívebb fokhoz kapcsolódnak a többi, már kevésbé primitív kulturák. Ujra ott vagyunk tehát a régi, természettudományos elméletnél, és innét már csak egy lépés, hogy az összes kulturák fejlődése is teljesen a természettől tétessék függővé, vagyis az emberi szellem mechanizáltassék és materializáltassék. A természeti, mechanikus fejlődés végtelen sorának ilymódon sok titkos út nyílik a kulturtörténeti iskola keretében. A természettudományos fölfogás egyik segédfogalma az u. n. Entlehnungstheorie, — amely egyformán befolyásolta a néphagyományi gyűjtéseket (Benfey) és a földrajz keretébe foglalt népismét (Ratzel), — ha más körülmények között is, de újra fölbukkan s ismét a régi fölfogás felé téríti a kulturhistoriai fölfogást. Nem csupán W. Schmidt,⁸³⁾ hanem a kulturhistoria fölfogás álta-

⁸³⁾ L. például Schmidt—Koppers i. m. 178., a karayákról.

lában hajlik arra, hogy egyes, a primitívek kulturájában előforduló tényeket más kultúracsoportoktól való átvételből magyarázzon, sőt nem egy primitív néptörzset úgy bírál el, mint amely komplikáltabb kulturállapotból fejlődött vissza a legprimitívebb állapotba. Ily módon éri el, hogy az ellenmondó tények eliminálásával a primitívek világa összhangzatosnak, egyszerű és világos törvényszerűségek által irányítotttnak tűnhetik fel. A kultúrtörténeti iskola nem csupán az egyszerű kezdetből magyarázza a komplikáltabb kulturák kialakulását, ami egymagában mindenestre helyes, de a kölcsönvétel túlzott föltételezésével és segítségével a komplikáltabb kulturák útján magyarázza az egyszerűbb viszonyokat is, ami az egész rendszerezés mindinkább feltűnő hibáira vezet. A legprimitívebb körre, főként a vadászat, halászat foglalkozása és a monogam kis család a legjellemzőbb tényezők, a fölosztásban fölvett második kulturkörre a tetszőleges számú *totem*, a patriarchalis családforma és a magasabbfoku, félnomád vadász foglalkozás. Ez a két kulturkör a kultúrtörténeti iskola alapfölfogása szerint nem annyira egymásból, hanem egymás mellett fejlődik ki és ugyanígy a harmadik mellérendelt kulturkör is, mely földművelő, matriarchalis jogú népekből áll, s a törzs két vérségi félre tagolódik. Tehát a foglalkozások tekintetében az egyes kulturkörök határozottan fölfelé fejlődő sort alkotnak (vadász, magasabb vadász, földművelő), míg a velük összekapcsolt családi viszonyok retrográd fejlődési sorokat (monogamia, patriarchatus, matriarchatus), végül a törzsek belső elosztódásukban újra emelkedő sort mutatnak, mert a *totemnélküliség* után, *tetszőleges számú totémekbe osztódó törzsek*, a harmadik kultúracsoportban pedig *határozott számú* vérségi felek következnek. A kultúrtörténeti iskola fölosztásában ott lappang a régi, a természettudományi evolució nézetekből továbbfejlesztett filozofikus fölfogás (Spencer, Hegel), amely fejlődési sorokat alkot egyszer emelkedő, máskor retrográd irányban. A kultúrtörténeti iskola ugyan állandó összefüggéseket mutat ki az egyes kultúrtények között, azonban még mindig inkább csak *megállapítja, egymás mellé sorakoztatja*, ahelyett, hogy a lehető legszorosabban *össze is fűzné őket*. Az ellentéteket csupán egy igen egyszerű, csak a dolgok felületét érintő logikai fogással, a le és felmenő, egymást

látszólag ellensúlyozó fejlődési sorok segítségével igyekeznek kiküszöbölni. Az egymás mellett lévő kultúrtények közti ellentéteket akkor tudná eloszlatni, ha végérvényesen felelmi tudna rá, hogy miért vannak bizonyos kultúrtények egymás mellett és nem mások. A kultúrtörténeti iskola tehát törvényszerűségeket keres ugyan, de azáltal, hogy az állandóan együttjelentkező tényeket inkább csak egymás mellé rakja, — még az egymásból való fejlődés gondolatával sem fűzi össze eléggé őket (mert az ellentétes fejlődési sorok egymás értékét inkább rontják, nem pedig erősítik) — a szellemtudományoknak csupán a legegyszerűbb alakjai közé emelkedik. Ilyenek Hegel és Comte történetfilozófiai és Spencer világfejlődési teoriái, amelyek emelkedő, illetve emelkedő és retrográd fejlődési sorokkal operálnak. E teoriák ugyan már föltételezik az emberi szellem (Comte), vagy a világszellem (Hegel) fejlődését, de minthogy ezt a fejlődést a *legszigorúbban megkötöttnek* tekintik (Comténál az emberiségnek, Hegelnél a szellemnek át *kell* mennie a fejlődés egyes etappe-ján), a szellem determináltsága révén szoros rokonságba kerülnek a természettudományok mechanisztikus fejlődési teoriáival.

Ha az ethnologia a szó magasabb értelmében vett szellemtudományok sorába akar jutni s az ellenmondásokat a saját köréből mindinkább, sőt teljesen ki akarja küszöbölni, hogy végül a törvénytudományok rangjára emelkedhessék, akkor az egyes kulturcsoportok kutatóinak sok tekintetben más utakat kell követniök. Számba kell venniök, hogy kutatásuk egyik területén: az igen primitív népeknél lépten-nyomon egymásnak ellentmondó tényekre bukkanak, melyeket nem lehet a rendelkezésükre álló eszközökkel ilyen vagy olyan jellegűnek eldönteni. Ahelyett tehát, hogy a legprimitívebb népek osztályát minél jobban megszükitenék, igyekezzenek azt a komplikáltabb kulturájú népekkel szemben lehetőleg kiterjeszteni, természetesen anélkül, hogy ezáltal eltüntetnék, elmosnák az egyes kulturcsoportok között tényleg fönmálló éles különbségeket. Viszont az egyes kulturkörökön belül fölmerülő ellentétek kielégítő magyarázatára a kölcsönvétel és degeneráltság segédeszközei elégtelenek.⁸⁴⁾ Ahelyett, hogy ily módon próbálják kiküszöbölni

⁸⁴⁾ A brazília belsejei indiánoknál például, amint láthattuk, megvan a couvade szokása, mely általában a matriarchatus kötelekeiben élő né-

a kulturcsoportok belső ellenmondásait, sokkal helyesebb volna, ha a csoportokon belül jelentkező állandó kulturtények egymáshoz való viszonyát igyekeznének alaposabban rendezni. Ez pedig azáltal lehetséges, ha az egyes kulturcsoportok vagy azokon belül az egyes kulturtények nem a foglalkozások vagy a házassági formációk különbözőségei vagy hasonlóságai szerint rendeztetnek, hanem aszerint, hogy ezek a konkrét formák (pl. a törzsbeli különféle osztályok: a totemek, a vérségi felek, stb.) hogy viszonylanak a minden egyes kulturtényben többé-kevésbé megnyilatkozó absztrakciókhoz, vagyis az emberi *szellemhez*. Mert minden igazán előkelő tudományos értékelésnek az a forduló pontja, hogyan fogják fel az illető tudomány kutatói azt a folyton szem előtt tartandó alapvető tény, hogy *mindig* az emberi *szellem* az, amely az egyes tudományokat megkonstruálja. Vonakoztathatjuk tehát az egyes kulturcsoportokat vagy ezeken belül az egyes kulturtények egymáshoz való

peknél szokott előfordulni. Emiatt némelyek hajlandók a brazília-belsejei indiánokat magasabb kultúrokról leszakadt, degenerált népeknek tekinteni. Hasonlóképp abból, hogy a nu-aruaik törzsek nyelvében Keri a Holdat, Kame a Napot jelenti, Karl von den Steinen azt következteti, hogy a bakairik mondái kialakulásában az idegen hatásnak *jelentős* szerep jut. Sem a couvade tényéből, sem nyelvi kifejezések azonosságából az állítottak nem föltétlenül következnek. A couvade már előállhat primitívebb fokon is (mert végső oka azonosulási folyamatokon alapul), a matriarchalis népeknél azután határozott *törvényvé* emelkedhetik, de ez mindig az illető matriarchalis formákban élő népek szellemi habitusától függ és más egyéb körülményektől, mert hiszen nem minden ilyen formák közt élő nép-nél tapasztaljuk. Annyit lehet tehát csak mondani, hogy a couvade szokása csirájában minden matriarchalis formák közt élő nép-nél meg kell, hogy legyen, de bizonyos más relációk miatt vagy kifejlődik a maga teljességében, vagy pedig nem. Abból pedig, hogy a nu-aruaik törzseknél Keri a hold és Kame a nap nevei, legfeljebb a *kifejezések* esetleges átvételei következtethetők, nem pedig a *jelentős befolyás*, mert hiszen a bakairiknál Keri és Kame nem a Nap és a Hold analogonjai, hanem kulturherosok, már némiképp divinizált ősök, akik többek közt a Napot és a Holdat is megszerzik tulajdonul. A kulturherosok azonosítása a Nappal és a Holddal, vagyis a Nap és a Holdmítoszok keletkezése jóval komplikáltabb gondolatfolyamatot tételez föl és így az aruaik befolyás a bakairik gondolatvilágára inkább csak külsőséges és secundár jelentőségű lehet. De még az esetben is, ha a monda egyes, sőt esetleg sok kölcsönvétel eredménye, annyira át van alakítva, a bakairik rendkívül primitív gondolatvilágával annyira azonosult, hogy idegen plántának talán igen de idegen alkatúnak semmiesetre sem tekinthető.

viszonyát olyan kulturtényekre (mint legfőbb, a többi közül kimagasló vezető *értékekre*), amelynek a foglalkozások, a házassági formák, sőt a törzsi társadalmi felosztások. Ekkor azonban folytonosan föl kell tételeznünk a dolgok bizonyos állandó, objektív rendjét, a teret vagy a természetet, vagy akár a társadalmi rend vagy rendek abszolút, objektív valóságát (Durkheim), a dolgok rendezésében több-kevesebb aktivitással résztvevő emberi szellem pedig csak mechanikus függvénye lesz ezeknek a realitásoknak, vagy az egyes, konkrét, reális tényeknek. Távolról sem mondjuk, hogy a tudományok illetően megkonstruálása nem helyes, vagy nem lehet eredményes, mert hiszen ép az ilyen egyszerűbb, objektíváló formációkban érték el a tudományok kifejlődésük során a legkitűnőbb eredményeket. Azt mondjuk azonban, hogy minden ilyen álláspont szükségkép túlzott materializációkra vezet és eltünteti az ismeret egyik legfontosabb tényezőjét, éppen azt, amit ha máshol talán igen, de a tudományok magasabb kifejlődésénél senki sem von kétségbe, magát az emberi szellemet. Ámde ha úgy az ethnologia tudományában, mint minden egyes tudományban, folyton szem előtt tartjuk, hogy az emberi szellem, a szubjektum semmiféle élményből — legyen az akár egyes élmény, akár pedig egy egész tudományos rendszer megkonstruálása — maradék nélkül ki nem küszöbölhető, akkor minden szubjektív állásponttal szemben csakis az a veszély forog fenn, hogy a psychét, az emberi szellemet abszolút értéknek, egyetlen létezőnek tekintjük s ennek folytán a dolgok *mindenségét* szubjektív jellegűnek fogjuk fel. Azonban ezt a veszélyt is elkerülhetjük, ha az én (a szubjektum) és a tárgyak közt legtöbbször fennálló, folyton tapasztalható különbségeket gondosan számba vesszük. Ha azután ilyen szempontból nézzük az igen sok, egymásnak ellentmondó tény, melyek miatt a primitívek világáról határozott, dualisztikus, az egyik irányban föltétlenül döntő ítéletet nem mondhatunk, akkor arra az álláspontra kell jutnunk, hogy a primitívek az emberi ismeret határán állanak s egyszer sikerül a dolgokról tiszta, világos képet alkotniok, máskor pedig nem, mert a dolgokról való ismereteik zavarossá lesznek, képzet-kapcsolataik, ítéleteik teljesen fölbomlanak s belebuknak egy olyan világba, amelyről sem mi, sem ők tulajdonkép semmit sem *tudhatunk*. Az ethnologia modern felosztásai-

ban tehát az első csoportot a primitív népek egy nagyobb, nem pedig minél kevesebb számú törzsegységekből álló csoportjának kell alkotnia, melyben nem az a legjellemzőbb, hogy az egyes törzsek milyen foglalkozást űznek, vagy milyen házassági formációkban élnek, hanem az, hogy ezen a fokon az emberi szellem még küzd a természettel, vagy még egyszerűen bele-nyugszik annak folyásába, mindezt azonban nemcsak külső, hanem belső indítékok alapján teszi.

A vadászatot sem úgy kell tekintenünk ezen a fokon, mint az élelemszerzésnek legprimitívebb módját, hanem olyanak, mint amely épúgy kielégíti a primitív ember testi, mint lelki szükségletét. Ebből a primitív őállapotból, melyben összevissza vannak hányva a testi és lelki szükségletek, a foglalkozások, a házassági és társadalmi formák, emelkednek ki azután az egyes kultúrcsoportok, melyekben már *határozott* foglalkozások, a fejlettebb, nomadizáló vadászat, az állattenyésztés, a földművelés, a kereskedelem, az ipar, stb. dominálnak, együttjárva bizonyos más irányú domináns elemekkel, házassági és társadalmi formákkal, más és más képzetsoportosításokkal.⁸⁵⁾ Így virágznak ki azután egymás mellett a különböző kultúrák szinte végtelen *számai*, aszerint, hogy az emberi szellem mit tart magára nézve legértékesebbnek, egyszer a földművelést, máskor a kereskedelmet, egyszer az ilyen, máskor a másféle államformát, egyszer a tétlenséget, a csendes szemlélődést, máskor a legnagyobb aktivitást.

A sanyarúbb viszonyok mindenesetre elősegítik, hogy az ember szellemét megfeszítse és ekkor sivár homokon vagy tengerparton, az észak jéghegyei vagy tropikus mocsarak közt egyaránt bámulatos eredményeket tud létrehozni. De elsősorban *önmagától*, akarától függ, hogy megfeszíti-e erőit vagy

⁸⁵⁾ A kultúrtörténeti iskola helyes érzéssel választotta el a nomád vadászatot űző, patriarchalis házasságú, totemmel, határozott törzsi jelvényvel bíró törzseket az u. n. primitívektől, mert amazoknál már a főfoglalkozás, a társadalmi és házassági rend határozott és az egész törzsre érvényes *törvényekkel* (szokásjoggal) van szabályozva, míg a primitíveknél mindezek (foglalkozások, házasság stb.) inkább csak a véletlen, a pillanatnyi belátás vagy a pillanatnyi szükséglet, sőt a lelki kedvtelés esetlegességei.

sanyarúbb viszonyok közé kerülve szinte állati sorba süllyed, vesztett háború után tétlenségbe esik és a múlt szép képein mereng.

Az emberi szellemnek ezt a szinte végtelen *változékony-ságát* kell az ethnologusnak elsősorban megragadnia, ha meg akarja állapítani a különböző kulturák belső törvényszerűségeit. Erre a föladatra elsősorban hivatott, mert alaposan ismeri nem csupán az egyszerű kulturák legapróbb részleteit, de a folklora adatainak segítségével behatolhat a komplikáltabb kulturák belső életébe is s mindezek alapján meg tudja érteni a legkomplikáltabb kulturákat is. Az ethnológiának megvan és mindig meg lesz adva sajátos feladata, mert a történettudománnyal és szociológiával szemben a legegyszerűbb kezdetekből kiindulva szemlélheti az emberi kulturák kialakulását, míg a történettudomány a már komplikáltabb, az u. n. történeti kulturák belső életét szedi ízekre s innét vet a legegyszerűbb és a legkomplikáltabb kulturák felé tekintet, a szociológia pedig a legkomplikáltabb kulturákat veszi elsősorban vizsgálat alá és innen tekint a múlt és a távol jövő felé. Az ethnológia, a történettudomány és a szociológia egymásnak kölcsönösen segéd tudományai. Mind a három par excellence szellem tudomány és mint ilyen, a szellem könnyen meg nem ragadható, rendkívül változékony, alakuló, alkalmazkodni tudó voltánál fogva reászorul arra, hogy fölosztásaiban konkrét, reális, objektiváló fogalmakat vegyen segítségül. Így szorul rá a történettudomány arra, hogy az egyes komplikáltabb, u. n. történelmi kulturák leírásában, megfigyelésében évszámokhoz kötött időszakokat vegyen segítségül, a szociológia arra, hogy az egyes társadalmi relációkat politikai reális alakulatokhoz, konkrét államformákhoz és pártokhoz kösse, végül az ethnologia arra, hogy felosztásait szintén bizonyos realitások, foglalkozások, házassági és társadalmi alakulatok útján jelölje. A szellemtudományok művelőinek azonban nem szabad megfeledezniök arról, hogy ezek inkább csak az emberi szellem önként vállalt béklyói, amit maga rak magára azért, hogy saját változékony, mindent megmérni, rendezni, uralma alá hajtani tudó voltát még önmagával szemben is szabályozza,

megfekezze.⁸⁶⁾ Ilyen béklyó az is, mikor *történet-* vagy *kultur-történeti* és *szellem-történeti tudományokról beszélünk* (kiemelvéen a három különböző irányú szellemtudomány közül azt, amelyik leginkább van kifejezésekben realizálva, határozott időfogalmakhoz és évszámokhoz kötve), ahelyett, hogy a szellem különböző irányú, határozott időtartamoktól vagy bármi más mechanikus konstrukcióktól (Hegel!) független *önkifejtéséről* beszéljünk. Az ethnologia művelőinek, akik elsősorban a legegyszerűbb szellemi megnyilvánulásokkal, kulturákkal foglalkoznak, szabad legkevésbé megfélekedezniök arról, hogy az emberi szellem minden nagy szabadsága, nagy változékonyságra képes volta mellett is véges jellegű, azaz bizonyos pontokon túl az emberi ismeretek, összefolynak, zavarosságra, bizonytalanságra hajlamosak. Az ethnologia kutatóinak tehát mindig és minden más szellemtudománynál inkább szem előtt kell tartaniok, hogy az egyes néptörzsek, népegységek között számosan vannak olyanok, melyeknél az emberi szellem még nem bontakozott ki, hogy határozottan uralkodjék a dolgok felett s éppen az ethnologia egyik legspecialisabb föladata, hogy kiválogassa s élesebben elválassa ezeket a népegységeket azoktól a népektől, akik már konstruktív, ésszerű kulturákba rendeződtek.

Az ethnologia modern kutatóinak be kell végül látniok azt is, hogy a primitivek osztályának minél helyesebb kimérésével nem csupán a saját további kutatásaikat szabályozzák, hanem szabad utat engednek a különböző emberi kulturák, mint par excellence szellemi konstrukciók helyes, azaz törvényszerű összefüggésekben magyarázott megállapításainak. A dolgokról való ismereteink, egész felfogásunk véges természetű, ami annyit jelent, hogy bizonyos pontokon túl ismereteink bizonytalanná, zavarossá *kezdenek* válni, ingadoznak, összefolynak, elmosódnak. Az emberi szellemet éppen rendkívül alkalmazkodni tudó, mindent felölelni vágyó volta arra készteni, hogy az ismeretnek még e bizonytalan, zavaros részét is uralma alá hajtsa és ez szűli a különböző metafizikákat. Az emberi szellem

⁸⁶⁾ A természettudományok s a logika művelői sem tesznek mást, amikor folyton reászorulnak a természet vagy az ideák világa kisegítő konstrukcióra, azonban szintén igen könnyen megfelejtkenek róla s végül hajlandók abszolútumoknak tekinteni őket.

konstruálhat ugyan olyan metafizikát, amelyet éppen akar s be-
 népesítheti ismeretei határmesgyéjét a legkülönbözőbb kon-
 strukciókkal, pogány istenekkel, jó vagy rossz szellemekkel,
 platoni ideákkal, vagy amint a mai realisták (új dogmatikusok
 és racionalisták) teszik a *szépség*, a *jóság* s a legtöbbre értékelt
igazság vértelen, senyvedt konstrukcióival. Ha azonban nem
 ilyen önkényes elképzelésekkel, hitbeli dogmákkal, egyes tu-
 dományok (így a logika vagy a fizika) túlbecsülésével létrejött
 materializációk útján akarjuk akár szakbeli, akár mai összes
 tudásunkat betetőzni, akkor ismereteink zavaros, bizonytalan
 határmesgyéjére olyan metafizikát kell konstruálni, ami akár
 rész, akár egész tudásunknak, határozott, törvényszerű
 ítéleteinknek teljesen megfelel. Minthogy minden egyes tudomá-
 ny az emberi ismeretek egy-egy szegmentumát öleli fel, az
 illető szegmentumban is szükségkép van egy metafizikális, za-
 varos, bizonytalan határmesgye s így minden tudománynak
kell, hogy legyen metafizikája. A fizika tudománya például ato-
 miokból, ionokból, elektronokból (erőközpontokból) stb. építi
 fel metafizikáját s míg a fizika az anyagi világ területén mo-
 zog, ezek a metafizikai fogalmak a fizika mai állásának kitű-
 nően megfelelően, mint tudományos *segédfogalmak* elsőrangú
 szolgálatokat tesznek. Minthogy az ethnologia tudománya az
 egyes emberi kultúrák kapcsán, közvetlenül vagy közvetve az
 emberi szellemnek minden nagyobbszabású konstrukciójával fog-
 lalkozik, sőt mind a három nagy szellemtudomány részére az
 ethnologia vizsgálja azt a határmesgyét is, ahol az emberi szel-
 lem legkülönbözőbb konstrukciói alapelveikre bomlanak, azért
 az összes tudományok között különösen hivatva van arra, hogy
 az emberi szellem alapfogalmait és föltételeit a rendel-
 kezésre álló óriási anyagon, elsősorban természetesen a
 primitivek világában, vizsgálat alá vegye. Ebben a tekintetben
 már bizonyos sikerrel történtek kezdeményezések egyes kuta-
 tók részéről, akik különböző szempontokból behatóan foglal-
 koztak például az *erő* fogalmának már a primitivek világában
 meglévő nyomaival.⁸⁷⁾ Ha mindezek a kutatások ki fognak

⁸⁷⁾ A francia ethnologusok közül például Hubert és Mauss (Esquisse
 d'une Théorie Générale de la Magie c. munkájukban), az angolok közül
 Marrett (The Threshold of Religion), az amerikaiak közül Hewitt (Orenda

terjesztetni az emberi szellem összes törzsfogalmaira és föltételeire, akkor az ethnologia mint metafizika legjelentősebb része lesz egy olyan metafizikának, amely a kulturák és a benők keletkező, de azokon túlmenő egyes tudományok törzsfogalmait egyetlen hálózatba köti össze. Waitz, a legkitünőbb előző ethnologusok egyike, a múlt század ötvenes éveiben azt tétélezte, hogy a *psychologia* (mint az ethnologiai kutatásoknak is kiinduló pontja) *vagy természettudomány lesz, vagy nem lesz tudomány*. Ma már rég idejétmúlt a természettudományos *psychologia* virágkora s a Wundt által megindított psychofizikai kutatások mindinkább a *psychologia* bizonyos alapfogalmaira, az érzetek és képzetek területére szorítkoznak s maga a *psychologia* kitünőleg lelki, szellemi jellegű törvényszerűségeket keres. Az ethnológiára, amely végre megszabadult más tudományok szolgálatától és minden tekintetben önálló tudománnyá lett, jövőbeli fejlődését illetőleg Waitz tétélet joggal alkalmazhatjuk ilyen ellentétes formában: az *ethnologia* mint *par excellence* szellemtudomány, *vagy törvénytudomány lesz, vagy nem lesz tudomány*. Még hosszú utat kell megtennie ahhoz, hogy föltétlen érvényes törvényeket állapítson meg úgy önmagára, mint az összes tudományokra nézve, de nagy fontossága, amely a primitivek világának vizsgálata révén minden lehetséges metafizikában igen központi helyzetet fog számára biztosítani, máris előreveti árnyékát.

A metafizika föladata nem csupán az, hogy összegyűjtse az emberi szellem törzsfogalmait s megállapítsa annak föltételeit és határait, hanem hogy az emberi ismeret határmesgyéin állva, minden szubjektív volta mellett a lehető objektív szempontokból is vizsgálni, mérlegelni tudja az összes tényeket. A metafizika egyik fontos föladata tehát az is, hogy a tudományok eredményeiből időről-időre bizonyos következtetéseket vonjon le úgy a tudományok jövőjére, mint az egyes tudományokat megkonstruáló emberi szellemnek, ezen a révén az egész emberiségnek a mindenségben való helyzetére és jövő-

and a Definition of Religion, American Anthropologist 1902.), Brinton (Religion of Primitive Peoples 1897), a németek közül Preuss (Der Ursprung der Religion und Kunst. Globus, 1904.), Vierkandt (Die Anfänge der Religion und Zauberei. Globus, 1907.), a magyarok közül Roheim Géza (A varázserő fogalmának eredete. Budapest, 1914.).

jére nézve is és evvel ismereteinket mindig mintegy betetőzze. Amikor Kant az emberi ismeret határait élesen választotta el az ismeretlen világtól, csakis egy dualisztikus, tehát a mi kulturált világunkból származó ítéletbe foglalta a mindenségről szóló legvégső konkluzióinkat. A primitívek világa azonban arra tanít, hogy az emberi szellemnek megvannak ugyan a maga határai, de ezek a határok sohasem abszolútok, merevek, hanem inkább konturszerűek és a tudás világa folyton összeolvad a tudáson túli világgal. Bizonyos pontokon túl ismereteink nem a Kant által föltételezett két (értelem-érzelem), nem is a Platoni három (értelem, érzelem, akarat), hanem *több*, sőt talán igen sok gyökérre vagy elemre bomlanak. Minthogy tehát az emberi szellem nem zárt területen mozog, hanem közvetlen kapcsolatban van a mindenség titkos, határtalan erőivel, nyílt kérdés marad mindig, hogy mi mindenre képes még s eszközei a kultúrák s a tudományok haladása révén olyan területeken is hódíthat, amik most még teljesen zavarosnak és bizonytalannak, sőt hét pecséttel zártnak látszanak előtte!

X 45463

A Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem **Szegedre** költözésével a magyarság legnagyobb centrumában, tiszta magyar talajon, minden káros befolyástól menten új lehetőségek nyíltak a tudományos élet fölvirágzására. A máris látható fejlődés készítetett bennünket arra, hogy önálló tudományos monografiák sorozatának kiadását vegyük tervbe. A most megjelent kötettel már a második ilyen munkát veszi kézhez az olvasó.

A Szegedi Tudományos Könyvtár már megjelent első kötete:

Dr. Mészöly Gedeon: A halotti beszéd hangtörténeti és alaktani sajátosságai.

Előkészület alatt állanak a következő kötetek:

Hans Kelsen: Az állam általános elméletének vázlata.

Gombocz Endre: A magyar alföld nyírfái.

Tóth Károly: A perbeli beismerés jogi természete.

Szandtner Pál: Bevezetés az államtudományokba.

Husztai József: Epikuros.

Kolozsváry Bálint: Házassági vagyongunk fejlődése.

Kogutowicz Károly: A Dunántul.

A SZERKESZTŐK.